Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (Güz 2006) 173-206

İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Irak (1945-1958)

Behçet Kemal YEŞİLBURSA

Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Sovyet yayılmacılığına karşı İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu'da oluşturmaya çalıştıkları savunma projeleri ve bu projelerin Irak üzerindeki etkileri irdelenmektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için oluşturmaya çalıştığı savunma organizasyonlarına ve bunların Irak üzerindeki etkilerine değinilmektedir. İkinci bölümde ise, Amerika'nın Ortadoğu savunmasında inisiyatifi ele alması ve Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturmaya çalıştığı *kuzey kuşağı* savunma projesi ve bu projenin Irak üzerindeki etkileri incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, Bağdat Paktı ve Irak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Irak, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu Savunması, Kuzey Kuşağı, Bağdat Paktı.*

SUMMARY

Anglo-American Defence Policies In The Middle East And Iraq (1945-1958)

This study investigates the defence projects that Britain and the United States tried to form in the Middle East against Soviet expansion after the Second World War, and the effects of these projects on Iraq. It consists of three sections. In the first section, the defence organisations that Britain tried to form to protect its interests in the Middle East, and their effects on Iraq will be dealt with. In the second section, America's taking an initiative in Middle East defence, the *northern tier* defence project that it tried to form against the Soviet Union and this project's effects on Iraq will be discussed. In the third section, the Baghdad Pact and Iraq are examined.

Key Words: *Iraq, Britain, United States, Middle Eastern Defence, Northern Tier, Baghdad Pact.*

İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Irak (1945-1950)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'ya ve dolayısıyla da bölgedeki kendi menfaatlerine karşı bir tehdit olarak algılaması, İngiltere'yi bölgedeki mevcut antlaşmalarının dışında yeni bir savunma paktı fikrine sevk etmiştir. Bölgedeki devletlerle yapılacak olan ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi büyük devletlerin taraf olacağı çok taraflı bir savunma paktı hem bölgeye yönelik Sovyet tehdidini önleyebilir hem de İngiltere'nin bölgedeki menfaatlerini koruyabilirdi[1]. Fakat bir taraftan Arap-İsrail çatışması ve diğer taraftan da Arap ülkeleri arasındaki sürtüşmeler nedeniyle böyle bir paktın kurulmasının sorunlar yaratacağını biliyordu. Arap ülkeleri ile İsrail'in böyle bir paktta yer almayacakları açıktı. Ayrıca Amerika'nın yakın gelecekte böyle bir paktın içerisinde yer almayacağı ve Amerika olmadan da böyle bir paktın hiçbir anlamının olmayacağı İngiltere tarafından biliniyordu. Bu şartlarda kurulacak olan bir Ortadoğu savunma paktının Ortadoğu'daki İngiliz çıkarlarını koruyup korumayacağı da kesin değildi. Bu nedenle İngiliz Hükümeti, İngiltere'nin ve diğer Batılı devletlerin Ortadoğu'daki ülkelerle ayrı ayrı antlaşmalar imzalamalarının Ortadoğu'yu olası bir Sovyet saldırısına karşı korumada daha iyi sonuçlar vereceğini düşündü ve İngiltere Ortadoğu'daki çıkarlarını Mısır, Irak ve Ürdün ile imzalamış olduğu ikili antlaşmalarla sürdürmeye devam etti. Fakat İngiltere'nin amacı Amerika ve İngiltere tarafından desteklenen Ortadoğu ülkeleri arasında ortak bir savunma paktının kurulması idi[2].

1950 yılı başlarında, Amerika'nın Ortadoğu'da bölgesel bir paktın kurulmasını istemediğini ve kurulsa bile böyle bir pakta destek vermeyeceğini bilmesine rağmen, İngiltere, özellikle Mısır'la olan Süveyş Kanal Üssü sorununu çözmek için, Ortadoğu'da bölgesel bir savunma paktının potansiyel gücünü ciddi olarak düşünmeye başladı. Bu düşünce doğrultusunda Mayıs 1950'de İngiltere, müttefiklerine Ortadoğu'da bir savunma paktının kurulması yönündeki düşüncesini açıklayarak; NATO modelinde (Türkiye, Mısır ve Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika gibi İngiliz sömürgesindeki cumhuriyetleri de içine alan) bir *Ortadoğu Komutanlığı* kurmak istediğini belirtti[3]. İngiltere Mısır'daki İngiliz üssünü müttefik üssü haline dönüştürmek istiyor ve Ortadoğu Komu-

---

1 Bu konuda geniş bilgi için bkz., Behçet K. Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye, 1950-1954*, Ankara, 2000. Ayrıca bkz., Behçet K. Yeşilbursa, "Britain's Post-War Defence Policy in the Middle East and Its Impact on Turkey, 1945-50", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV, S. 45, Kasım 1999.

2 Bruce R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton, 1980, s. 130-211, 303-342, 389,399; Wm. Roger Louis, *The British Empire in the Middle East, 1945-1951*, Oxford, 1984, s. 51-102.

3 FRUS, 1950, Vol. V, s. 1-8. CAB129/45 CP(51)95, 30 March 1951, PREM8/1432, *Alignment of US-UK policy in the Middle East*, 11 September 1951. Louis, Op. Cit., s. 583-589.

tanlığı'nda Mısır'a eşit haklara sahip bir statü teklif ederek Mısır'la olan sorunlarını çözmek istiyordu[4].

14–20 Eylül 1951'de Ottowa'da yapılan toplantıda NATO Konseyi, İngiltere'nin sorumluluğunda bir Ortadoğu Komutanlığı kurulması ve Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya dahil edilmesini kabul etti. Bunun üzerine 13 Ekim'de Türk Hükümeti eşit şartlarda Ortadoğu Komutanlığına üye olmayı ve İngiltere, Amerika ve Fransa ile beraber Ortadoğu Komutanlığı teklifini Mısır'a sunmayı kabul etti. Bunun üzerine 13 Ekim 1951'de dört devletin (Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye) Kahire'deki büyükelçileri Mısır'ı kurucu üye sıfatıyla diğer kurucu üyelerle aynı hakka sahip olarak Ortadoğu Komutanlığına katılmaya davet etti. Fakat Mısır Hükümeti'nin, İngiliz askerlerinin Süveyş Kanal Üssü'nden tamamen geri çekilene kadar herhangi bir savunma teklifini değerlendirmeye almayacağı belli idi. Dolayısıyla Mısır Hükümeti 15 Ekim'de daveti reddetti ve 1936 antlaşmasıyla 1899 Sudan antlaşmasını feshetti. Mısır Hükümeti, Ortadoğu Komutanlığının 1936 antlaşmasından daha kötü olduğunu belirtti. Çünkü sınırlı ve tek ülkenin işgalindeki bir bölgenin süre ve sayısı sınırsız dört veya daha fazla ülkenin işgaline verilecekti[5].

Ancak İngiltere, Amerika, Fransa ve Türkiye, Ortadoğu ülkeleri katılsa da katılmasa da Ortadoğu Komutanlığını kurmaya kararlı idiler. Bu kararlılık özellikle İngiltere tarafından 1952-53 yıllarında devam ettirildi. 10 Kasım 1951'de bu dört kurucu ülke Ortadoğu Komutanlığının kuruluş prensiplerini açıklayan bir deklarasyon yayınladılar. Fakat bu deklarasyon Mısır'da hiçbir etki yapmadı. Ortadoğu Komutanlığı düşüncesi kağıt üzerinde kaldı ve uygulanabilirliliğin imkansız olduğu anlaşıldı. Amerika askeri güç kullanma niyetinde değildi. Türkiye ise sadece NATO'ya girmek ve Amerika'dan askeri yardım almak için Ortadoğu Komutanlığına katılma arzusundaydı. Dahası Ortadoğu ülkeleri isteksiz idi ve İngiliz-Mısır ilişkileri de daha da kötüleşmişti[6].

---

4 CAB129/45 CP(51)95, 30 March 1951; PREM8/1432, Alignment of US-UK policy in the Middle East, 11 September 1951. FRUS, 1950, Vol. V, s. 1-8.

5 FO371/90182/JE11910/141, A letter from the Egyptian Foreign Minister to the American Ambassador in Cairo, 28 October 1951. FO371/90182/JE11910/96, Stevenson to FO, 13 October 1951; FO371/90182/JE11910/109, Stevenson to FO, 15 October 1951; FO371/90182/JE11910/126, Stevenson to Morrison, 13 October 1951. CAB129/49 C(52)32, 11 February 1952; FRUS, 1951, Vol. III, s. 580-581, 725-730; CAB129/47 CP(51)266, 22 October 1952; PREM8/1379, Ottawa Talks, 14-20 September 1951; FO371/90182/JE11910/141, Aletter from the Egyptian Foreign Minister to the American Ambassador in Cairo, 28 October 1951; FO371/90182/JE11910/96, Stevenson to FO, 13 October 1951; FO371/90182/JE11910/109, Stevenson to FO, 15 October 1951. FO371/90182/JE11910/126, Stevenson to Morrison, 13 October 1951.

6 WO216/796, Quadripartite Statement on Middle East Command, 10 November 1951. WO216/796, Quadripartite Statement on Ortadoğu Komutanlığı, 10 November 1951. J. C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East; A Documentary Recort, 1914-56*, Vol. II, Princeton, 1956; ss 331-332. David R. Devereux, *Formulation of British Defence, Policy towards the Middle East, 1948-56*. London, 1990. s. 62-63. PREM11/91, Review of internal political

Ancak İngiliz Hükümeti'ne göre, Ortadoğu Komutanlığının kurulması halen mümkün görünüyordu. Ekim 1951'de göreve gelen Muhafazakar Hükümet bu konuda önceki İşçi Hükümeti'nden daha istekli idi. Fakat Haziran 1952'de İngiliz Hükümeti Amerikan Hükümetine verdiği memorandumda, Mısır'ı kısa sürede Ortadoğu Komutanlığına kurucu üye olarak dahil etmenin mümkün olmadığını; bu nedenle Ortadoğu Komutanlığının daha fazla zaman kaybetmeden kurulmasının gerekli olduğunu bildirdi. İngiliz Hükümeti, Ortadoğu Komutanlığının Kıbrıs'ta kurulmasını ve bunun Kasım 1951'deki dörtlü deklarasyona uygun olarak yapılmasını teklif etti. Ayrıca *Ortadoğu Komutanlığı* ismi yerine Araplara daha hoş gelecek ve askeri bir komutanlık gibi algılanmayacak olan *Ortadoğu Savunma Organizasyonu* ismini teklif etti[7].

Bu, başlangıçta planlama ve işbirliği organizasyonu olacak ve daha sonra emrinde askeri gücün bulunduğu birleşik müttefik komutanlığına dönüşecek, fakat organizasyonun şekli belli olana kadar emrinde herhangi bir kuvvet bulunmayacaktı. Bu düşünceyle İngiliz Hükümeti, yedi sponsor ülkenin (Amerika, İngiltere, Fransa, Türkiye, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika) Londra'da bir araya gelerek Ortadoğu Komutanlığının kurulması için ilk adımı atmaları gerektiğini savundu. Ancak bu toplantıya Arap devletlerinden sadece Mısır ve Irak davet edilecekti. Mısır siyasi ve stratejik önemi nedeniyle davet edilecekti. Irak da Ortadoğu Komutanlığına olan yakın ilgisi, stratejik önemi ve ekonomik ve askeri potansiyeli nedeniyle davet edilecekti. Mısır ve Irak'tan başka Arap devletinin davet edilmemesinin nedeni, bunun konferansı yönetilemez hale sokacağı, bu konferans içinde Arap Birliği ile İngiltere'yi karşı karşıya getireceği ve İsrail'in dışarıda bırakılmasını belirginleştireceği idi[8].

---

developments in Egypt since the formation of Hilali Pasha's government, Stevenson to Eden, 26 April 1952.

7 FO141/1467, United Kingdom draft memorandum on the Allied Middle East Defence Organisation, 5 July 1952. DEFE11/87, Record of preliminary negotiations between the seven sponsoring powers for the establishment of a Middle East Defence Organisation, August 1952-February 1953. FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 237-249. Ortadoğu Komutanlığı ve Ortadoğu Savunma Organizasyonu isimleri hem İngiliz Dışişleri Bakanlığı hem de Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından sık sık birbirinin yerine kullanılmış, fakat zamanla Ortadoğu Savunma Organizasyonu tabiri kullanılmıştır.

8 FRUS, 1951, Vol. V, s. 258-262, 436; FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 178-184, 195-199, 213-228, 226-232, 234-236. FO141/1467, COS(W)210, From Ministry of Defence, London to BJSM, Washington, 28 January 1952. İngilizlerin kafasında özellikle dört sponsor güç ve Mısır'la birlikte bir konferansa katılmaya istekli olduğunu gösteren Irak Hükümetinin gösterdiği ilgi vardı. Irak'ı müşterek-kurucu üye olarak davet etme nedeni: a) Irak'ın Arap devletleri içinde tek başına Ortadoğu Komutanlığına girmeye istekli ve dostça bir ilgi göstermesi; b) Irak'ın Mısır'dan sonra büyüklük ve ekonomik potansiyel bakımından en önemli Arap devleti olması; c) Irak'ın Mısır'la Ortadoğu'nun savunması için doğal bir üs olarak Türkiye ile kuzey savunmasını oluşturması; d) Irak'ın Mısır dışındaki diğer Arap devletlerinden Ortadoğu Komutanlığına daha fazla kuvvet ve imkanlar sağlayacak konumda olması idi. Bununla beraber, İngiltere'nin asıl hedefi, Irak'taki askeri haklarını Ortadoğu Komutanlığı bünyesinde korumaktı. Bkz. FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 226-236.

Amerikan Hükümeti, İngiltere'nin bu teklifini olumlu karşıladı. 23 Haziran 1951'de Londra'da bir araya gelen Acheson ve Eden Ortadoğu Savunma Organizasyonunun kuruluşu konusunda anlaşmaya vardılar. Ortadoğu'da kurulacak organizasyona *komutanlık*'tan ziyade *savunma* organizasyonu ismi verilmesine karar verildi. Çünkü özellikle Arap devletlerinin endişeli olması itibariyle *savunma* isminin daha fazla psikolojik cazibesi olması muhtemeldi. Ortadoğu Savunma Organizasyonuna katılma istekleri konusunda niyetlerini anlamak üzere Arap devletlerine yaklaşımda bulunulacaktı[9].

Ekim 1952'de Londra ziyareti sırasında Başbakan Adnan Menderes, Ortadoğu Savunma Organizasyonunun kuruluşu için başlangıç usulü ve Arap devletlerine yönelik izlenecek taktikler üzerinde İngiliz Hükümeti ile anlaşmaya vardı. Arap devletlerinin sonradan katılmaları ümidiyle; Arap devletleri olmaksızın *dükkanı açma ve müşteri bekleme (setting up shop and waiting for customers)* yaklaşımıyla harekete geçme fikrini terk ettiler. Aynı zamanda, Arap devletlerine ilk davetin yazılı olması yerine, her Arap devletinin niyetinin öncelikle sözlü olarak öğrenilmesi gerektiği görüşünü kabul ettiler. Menderes, Arap devletlerinin niyetini öğrenmede öncülük etmeye razı oldu. Menderes'in düşüncesi, ilk olarak Irak'a yaklaşımda bulunmaktı. Ancak daha sonra Menderes, Irak'taki koşulların böyle bir yaklaşım için uygun olmadığını düşünerek Arap devletlerinin katılımında kilit konumdaki ülkenin Mısır olduğu konusundaki görüşü kabul etti[10].

Ancak, Amerika'nın bu yaklaşım konusunda kuşkuları bulunuyordu. Amerika'nın Irak Büyükelçisi Burton Berry'nin, Irak'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonuna katılımı konusunda diğer Arap devletlerinden ayrılabilmesi ya da ayrılması gerektiği, ya da Türkiye'nin Irak Hükümetine yaklaşımının yararlı olacağı konularında kuşkuları bulunuyordu. Berry, Irak Hükümetinin diğer Arap devletlerinden tümüyle kopmasının Irak'ın iç istikrarı açısından sadece zor değil, fakat aynı zamanda makul olmadığını da belirtti. Berry'ye göre, diğer Arap devletlerinden önce Mısır ikna edilmek zorundaydı[11]. Aynı zamanda, Amerika'nın Kahire'deki Büyükelçisi Jefferson Caffery, diğer Arap devletlerinin Ortadoğu Savunma Organizasyonunu kabul ya da reddetmede Mısır'ın kilit konumda olduğuna inanıyordu. Caffery, İngiltere birliklerini Mısır'dan tahliye etmeyi kabul etmedikçe Mısır'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonuna İngiltere ile birlikte katılmayacağını belirtti. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçilerin bu görüşlerine katılarak, Mısır'ın katılımının sağlanması durumunda diğer Arap devletlerinin de Mısır'ı izlemesinin muhtemel olduğunu,

---

9 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 247—249, 251-255, 268-274. DEFE4/54 JP(52)14, 13 May 1952. DEFE4/54 COS(52)77th meeting, 5 June 1952. DEFE4/54 COS(52) 89th meeting, 23 June 1952.

10 DEFE11/87, Aide-Memoire handed to Her Majesty's Embassy in Ankara on September 24, 1952. FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 296-297, 300-303. FO371/107547/WK1011/1, Helm to Eden, 9 January 1953.

11 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 300.

bunun için de ilk olarak Mısır'a yaklaşımda bulunulması gerektiğini kabul etti[12].

Ancak, Ortadoğu Savunma Organizasyonunun yapısı üzerinde devam eden tartışma ve Arap devletleriyle süren sıkıntılarla karşı karşıya kalınca Amerikan Hükümeti, Ortadoğu Savunma Organizasyonuna olan ilgisini kaybetmeye başladı. Sovyet sınırının güneyinde bir savunma paktı kurmaya hep istekli olan Amerikan Hükümeti, İngiltere'nin Mısır-merkezli savunma projelerinin başarısızlığı nedeniyle, 1953 yılı başlarında Ortadoğu'da Sovyetlere karşı yeni bir savunma projesi geliştirmek için Türkiye ve Pakistan'a öncelik vermeye başladı. Böylece Ortadoğu Savunma Organizasyonuna olan Amerikan desteği, Ocak 1953'de iş başına gelen Cumhuriyetçi yönetim tarafından yavaş yavaş çekilmeye başlandı ve Haziran 1953'de yeni yönetim Ortadoğu Savunma Organizasyonu fikrini büsbütün terk etti[13].

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da bölge ülkeleri ile Batı'lı güçler arasında ortak bir savunma örgütü kurma fikri, İngiliz Dışişleri Bakanlığının uzun vadeli bir hedef olarak gördüğü bir proje olarak başlamıştı. 1951 yazından itibaren İngiliz-Mısır anlaşmazlığına bir çözüm olarak da görülmesine rağmen, 1950'ye kadar İngiltere, Ortadoğu Savunma Organizasyonunu Amerika'yı Ortadoğu savunmasına çekmede iyi bir yol olarak gördü. Bununla beraber, İngilizler hiçbir zaman Ortadoğu Komutanlığı ve Ortadoğu Savunma Organizasyonunu Ortadoğu ülkeleriyle eşit ortaklık örgütü olarak görmediler. Mısır'ın üyeliği buradaki üs olanaklarından dolayı isteniyordu ve İngilizler diğer Arap ülkelerine en iyi ikinci sınıf statü imkanını tanıyacaklardı. Asıl güç dört sponsor ülkede bulunacaktı ve bununla da öncelikle İngiltere ve Amerika kastediliyordu. Hem Türkiye'nin hem de Fransa'nın liderlik rollerini ele almalarının önüne geçilmişti. Ortadoğu Komutanlığı ve Ortadoğu Savunma Organizasyonu, Ortadoğu'nun savunma yükünü müttefikleriyle paylaşmak için yapılan girişimlerdi, fakat İngilizler liderlik konumunu ellerinde tutmakta ısrar ettiler[14].

Amerika Ortadoğu Savunma Organizasyonuna Arapların da katılımını sağlamaya çalışıyordu, fakat bu, Arap-İsrail ve İngiltere-Mısır anlaşmazlıkları yüzünden pek mümkün görünmüyordu. Savaş sonrasında, beklentilerin aksine, Batı'nın Sovyetler Birliği'ne karşı Ortadoğu'da oluşturacağı bir savunma örgütüne katılmak Araplar için bir öncelik taşımıyordu. Arap ülkelerinin çoğunluğu yakın bir Sovyet tehdidinden endişe duymaktan ziyade ülkelerindeki İngiliz ve Fransız nüfuzuna bir son vermek ve İsrail'in bölgedeki bağımsız varlığını yok etmekle ilgileniyorlardı. Hepsinin de üzerinde İngilizler stratejik konumlarını korumakla ilgilenmelerine karşın, Amerika Ortadoğu'ya yönelik

12 Devereux, a.g.e., London, 1990, s. 69. FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 297-299, 310-313,1860-65, 1877-78.

13 Yeşilbursa, *İngiltere ve Amerika'nın*, s. 79, 85.

14 Yeşilbursa, a.g.e., s. 105. DEFE5/47 COS(53)316, 1 July 1953.

daha geniş bir bakış açısına sahipti. İngiliz ve Amerikan politikalarındaki bu temel farklılık neticede tüm fikri yıkıma götürdü[15].

Amerika'da McGhee ve Acheson'un, Ortadoğu'da Amerika'yı daha aktif göstermek amacıyla Savunma Bakanlığını ve Hükümeti Ortadoğu Komutanlığını desteklemeye ikna etmede büyük payları vardı. Ortadoğu Komutanlığı başarısız olduğunda da, İngiltere'den dolayı prensipte Ortadoğu Savunma Organizasyonunu desteklemeye devam ettiler. Bununla beraber, sonraki yıllarda her ikisi de Ortadoğu Komutanlığının başarı şansının az olduğunu iddia ettiler. 1954'de Acheson; *"Hiçbirimizin gerçekten Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun hep sürecek bir savunma organizasyonu ve savunma yeterliğine sahip olduğunu düşündüğüne inanmıyorum"* diyecekti. McGhee daha da açık sözlüydü: *"Ortadoğu savunması sadece bir lapa topağıydı. Savunulabilecek yanı yoktu"*[16].

II. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'ya yönelik Sovyet tehdidinin yanı sıra bölgede İngiltere ve ABD arasında hegemonya mücadelesi yaşanmıştır. İngiltere Ortadoğu Savunma Projelerini Sovyet tehdidinden çok, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede düşüşe geçen kendi hegemonyasını devam ettirebilmek için gündeme getirirken, ABD ise Sovyet yayılmacılığını çevrelemenin yanı sıra İngiltere'nin hızla düşme eğilimine giren hegemonyasını ikame etmeye çalışmıştır. Ortadoğu üzerinde iki ülke arasında yaşanan bu hegemonya mücadelesi 1956 yılındaki Süveyş Krizi sonrasında ABD lehine sonuçlanmıştır; ve 1957 Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini almıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar gerek İngiltere'nin gerekse ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik projeleri devam ede gelmiştir. Bu bağlamda ABD'nin bölgeye yönelik geliştirdiği yeni projesi, *Genişletilmiş Ortadoğu Projesi*, çerçevesinde bölge ülkelerinin içişlerine her anlamda müdahale ettiği görülmektedir. Bunun ise ABD ve İngiltere'nin Ortadoğu'da oluşturmaya çalıştıkları yeni bir hegemonya düzeni olduğu anlaşılmaktadır.

Amerika'nın Kuzey Kuşağı Savunma Projesi ve Irak (1953-54)

İngiltere'nin Mısır'la dostça bir anlaşmaya varamamasındaki başarısızlığına daha fazla tahammülü kalmayan Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, Mayıs 1953'te Ortadoğu savunma problemine yeni bir yaklaşımın getirilmesi gerektiğine karar verdi. Dulles'a göre, kilit ülke konumunda olması itibariyle Mısır'la ilgili olarak Ortadoğu Savunma Organizasyonu fikri eskimişti. Durumu bizzat incelemek ve alternatif bir çözüm belirlemek üzere Dulles kapsamlı bir Ortadoğu ve Güney Asya gezisine çıktı. 9-29 Mayıs tarihleri arasında yedi Arap ülkesiyle birlikte İsrail, Hindistan, Pakistan, Yunanistan ve Türkiye'yi ziyaret etti. Dulles'ın geziye çıkışından önce başlıca şu üç konu zihnini meşgul ediyordu: a) İngiltere-Mısır anlaşmazlığı, b) Arap-İsrail çatışması, c) Ortadoğu

15 Devereux, a.g.e., s. 73-74.

16 Devereux, a.g.e., s. 73-74.

savunması[17]. Dulles Irak, Türkiye, Pakistan ve Suriye'de Ortadoğu savunması konusunda daha olumlu bir izlenim edindi ve bu, dikkatini *Kuzey Kuşağı Savunma Projesi*'ne çevirmesine neden oldu[18].

Dulles, Washington'a döner dönmez Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun kurulmasını engelleyen sorunları çözümlemeye girişti. Dulles'ın yaklaşımı iki yönlüydü: Ortadoğu Savunma Organizasyonunu kurmada başlıca engel olarak görünen İngiltere-Mısır anlaşmazlığını sona erdirmek ve Arap-İsrail sorununu çözmek yada en azından bir geçici anlaşmaya varmak. Mısır'a dayalı Ortadoğu Savunma Organizasyonu kurma fikri bu nedenle rafa kaldırıldı. Dulles Ortadoğu Savunma Organizasyonunun kurulmasını uzak bir ihtimal olarak görüyordu. Mısır'ın kilit ülke olduğu Ortadoğu Savunma Organizasyonu fikrinin gerçekçi bir proje olmadığı ve bundan böyle Amerika'nın Türkiye, Pakistan, Irak, Suriye ve İran'ın da yer aldığı bölgede yeni bir savunma örgütü, *kuzey kuşağı savunma projesi*, kurmaya yönelmesi gerektiğini vurguladı. Böylece Dulles, Ortadoğu Savunma Organizasyonu fikrinin kesin olarak bittiğini belirtti[19].

Dulles'ın Mayıs 1953'teki Ortadoğu gezisi, Ortadoğu ile ilgili İngiltere-Amerika ilişkileri bakımından bir dönüm noktası oldu. Amerika bundan böyle daha bağımsız bir politika izleyecek ve kuzey kuşağına dayalı yeni bir bölgesel savunma örgütünün kuruluşuna bölge devletlerini teşvik etmede öncülük edecekti. Bu muhakkak surette Londra'ya muhalefet etmek olmayacak, fakat İngiltere'nin Ortadoğu politikasına artık koşulsuz destek vermeyecekti. Ortadoğu Savunma Organizasyonu hala İngiltere'nin Ortadoğu politikasının temel taşı olarak kalmasına rağmen, bu, Dulles'ın görüşüne göre, güncelliğini ve etkinliğini kaybetmişti ve bu projeyi daha fazla ileri götürmek beklenen etkinin tersine neden olacaktı[20].

14 Temmuz 1953'de Bermuda'da Dulles ile İngiliz meslektaşı Salisbury arasında yapılan toplantıda, Salisbury Mısır'ı Ortadoğu Savunma Organizasyonuna yada onun bir başka biçimine sokma ümidinin kalmadığını kabul etti. Dulles'ın Ortadoğu Savunma Organizasyonu'nun rafa kaldırılması fikrini

17 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 9-18.

18 Dulles'ın yukarıda adı geçen ülkeler ile Mısır'da yaptığı görüşmeler için bkz. FRUS, 1952-54, Vol. IX.

19 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 379-386. Conclusions of the Trip, John Foster Dulles Papers, Box 73, Seely G. Mudd Manuscript Library, Princeton University, Princeton, New Jersey, US. Kuzey Kuşağı Savunma Projesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Behçet K. Yeşilbursa, "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 3, (July 2001), s. 59-110.

20 Devereux, a.g.e., s. 72.

kabul etti ve bu, İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Organizasyonu ile ilgili değerlendirmelerinin de sonu oldu[21].

1953 yazında İngiltere hala Mısır sorunuyla uğraşırken Amerika tek taraflı olarak kuzey kuşağı savunma projesine devam etti. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Pakistan ve Irak gibi Batı ile işbirliğine girmeye hazır görünen devletlerle çalışmanın ve her biriyle iki taraflı ayrı ayrı anlaşma imzalamanın daha iyi olacağına karar verdi.

Eylül 1953'de Pakistan kuzey kuşağı savunma projesine destek vereceğini açıkladı. Fakat karşılığında Amerika'dan ekonomik ve askeri yardım bekliyordu. Pakistan'a askeri yardım yapılması yolunda Hindistan muhalefeti gibi belli zorluklar olmasına rağmen, Amerika, Pakistan'la kuzey kuşağı savunma projesine başlamakta kararlı idi. Amerika, Hindistan'ın muhalefetini yumuşatmak ve Pakistan'ın Ortadoğu savunmasına katkısını artırmak amacıyla, İngiltere'ye önceden danışmadan harekete geçirdiği Pakistan'a askeri yardım programını Pakistan ve Türkiye arasında bir tür askeri işbirliği aracılığıyla bağlamaya çalışıyordu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ve Pakistan arasında müzakere ve karşılıklı savunma planlaması imkanı veren bir anlaşmanın sadece askeri değeri olmayacağına, fakat aynı zamanda Pakistan'a askeri yardım verilmesinin haklılığını gösterecek ve Hindistan ile diğer ülkelerdeki karşı tepkileri azaltacak müşterek bir güvenlik çerçevesi sağlayacağına da inanıyordu[22].

Türkiye ve Pakistan'ın Ortadoğu'da bir savunma paktı için en iyi fırsatı sunduklarını bilen Dulles, Aralık 1953'de Ankara'daki Amerikan Büyükelçisine, Pakistan'a verilmesi düşünülen askeri yardım konusunda Türk Hükümetine bilgi vermesi ve Türk Hükümetinin, karşılıklı savunma anlaşmasıyla ilgili askeri görüşmelere başlamak için Pakistan Hükümetine yaklaşımda öncülük etmesi gerektiğini bildirmesini istedi. Amerikan Hükümetinin öngördüğü bir müttefik anlaşması değil, Amerika ve diğer Batılı güçlerin dışta kalacağı, Ortadoğu ülkelerinin, özellikle Irak ve İran'ın daha sonra katılacağı müşterek bir savunma projesiydi. Amerikan Hükümeti, Türkiye ve Pakistan'ın askeri görüşmelere başlama kararını ilan etmelerini bekliyordu. Çünkü bunun ilan edilmesi Amerikan Hükümetine Pakistan'a askeri yardım verme kararını ilan etmesi için uygun bir zaman verecekti. Amerika; Türkiye ve Pakistan arasındaki bir antlaşmanın, Ortadoğu savunması için bir paktın kurulmasına katkıda bulunacağını umarken, Hindistan'dan karşı tepki gelmeden Pakistan'a askeri yardım anlaşması hedefini düşünüyordu. Amerika, Pakistan'a verilecek askeri yardımın, bölge içinde Pakistan ve komşuları arasında var olan anlaşmazlıklarda taraf olmaktan ziyade dışardan gelecek saldırılara karşı Ortadoğu sa-

---

21 PREM11/425, Visit of Salisbury to Washington, July 9th-15th, 1953. FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 2117-2121.

22 H. W. Brands, "India and Pakistan in Amerikan Strategic Planning, 1947-54: The Commonwealth as Collaborator", *Journal of Imperial and Commonwealth History*, Vol. 15, No. 1, October 1986., s. 45-49.

vunmasını güçlendirmek olduğunu göstermek amacındaydı. Dulles'a göre, Amerika'nın Pakistan'a askeri yardımının, daha sonra Ortadoğu'da müşterek bir savunma sistemine dönüşecek olan Türkiye ve Pakistan arasında bir tür askeri işbirliği adımıyla bağlantılı olması gerekmekteydi[23].

İngiliz Genelkurmayı, Amerika'nın Türkiye ve Pakistan'a yönelik teşebbüsünü prensipte destekliyordu, fakat İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Amerika'nın yeni teklifine karşı çıkışını sürdürdü. Dışişleri; Türkiye, Pakistan ve Irak'ta diplomatik avantajı Amerika'ya kaptırdığına inanıyordu ve bölgedeki olaylar konusunda bilgilendirilmekten de rahatsız olmuştu. Haberdar edilmek değil, kendisine danışılmasını istiyordu ve Amerika'nın Irak'a yardımını artırmasına da kızmıştı. Dışişleri, Amerika'nın yeni adımını Ortadoğu politikasında İngilizlerden sıyrılma niyeti olarak görüyordu. Dışişlerine göre, Amerika birçok bakımdan İngiltere'nin konumunu görmezlikten geliyor ve İngiltere'nin görüşlerini ve Ortadoğu'daki menfaatlerini göz ardı ediyordu[24].

Amerika'nın planını heyecanla kabul eden Türkiye ve Pakistan kısa bir süre sonra, siyaset ve ekonomi alanlarında danışma ve iki ülkenin güvenliğini ilgilendiren meselelerde işbirliği olanaklarının müşterek olarak araştırılmasını sağlayan bir antlaşmanın uygunluğu konusunda anlaşmaya vardılar. 19 Şubat 1954'de Türkiye ve Pakistan Amerika'nın da desteğiyle bir savunma paktı kurma isteklerini ilan ettiler. Ertesi gün Amerika, Pakistan'a askeri yardım verme kararını açıkladı. Nihai antlaşma 19 Mayıs 1954'de imzalandı ve hemen yürürlüğe girdi. 2 Nisan 1954'de Türkiye ve Pakistan "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzaladı. Antlaşma, karşılıklı menfaatler doğrultusunda uluslar arası meselelerde danışma, kültürel, ekonomik ve teknik işbirliğine devam ve belli savunma konularında işbirliği imkanlarını sağlıyordu. Ayrıca antlaşmada, *"ek bir devletin katılımı, mevcut anlaşmanın maksatlarını başarmak açısından anlaşan taraflarca yararlı kabul edilir"* deniyordu. Antlaşmanın beş yıl sürmesi gerekiyor ve bu beş yıllık her bir süre bitmeden bir önce antlaşmanın bittiği haber verilmezse antlaşmanın kendiliğinden ek beş yıllık süreler halinde yenilenmesi gerekiyordu[25].

Türkiye-Pakistan Antlaşması, Ortadoğu'da ortak savunmayı örgütlemenin yolunu açıyordu. Bununla beraber, bu yoldaki önemi, Irak, İran ve daha sonraki bir aşamada diğer Arap devletlerinin bu antlaşmaya katılıp katılmaması ve bunun bir şekilde Batıya bağlanıp bağlanmamasına bağlı olacaktı. Antlaşmanın zaafı, sadece savunma meselelerinde danışma imkanı vermesi ve tarafların saldırı durumunda karşılıklı yardım için üçüncü bir ülkenin imzasıyla hiçbir yükümlülük üstlenmemeleriydi. Antlaşma bir ittifak değildi ve taraflar-

23 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 439-441, 448-449.

24 FO 371/112315/DY1192/34, Brief for the Secretary of State at Berlin: United States military aid to Pakistan and Middle East defence, 15 January 1954. DEFE11/88, Brief for Berlin Conference, 15 January 1954.

25 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 486-488, 491, 527.

dan birine saldırı olması durumunda da diğer taraf onun yardımına koşmak mecburiyetinde değildi. Savaş durumunda bir taraf diğerine yardım etmeye karar verse bile, her ikisinin de birbirine yardım etmek için tabur gönderecek durumda olmadığı açıktı. Madde 4 (a)'ya göre personel kullanımlarının gerçekleşmesi örneğin taburlar hazır olduğu zaman nasıl gönderilebileceği (İran Körfezi yoluyla) bundan dolayı nazari olacaktı. Madde 4'ün alt paragrafı (b fıkrası) karşılıklı olmaktan ziyade Türkiye'nin Pakistan'a ihtiyaçlarını sağlaması düşüncesiyle hazırlanmıştı. Çünkü Türkiye'nin birkaç küçük silah fabrikası bulunuyordu[26].

Türk Hükümeti, Türkiye-Pakistan Antlaşmasının zaman geçtikçe bölge ülkeleri için daha cazip hale geleceğini ve antlaşmaya katılımların artacağını düşünmesine rağmen, bu konuda pek fazla bir umudu da yoktu. Irak'a gelince Türk Hükümetine göre iki şey esastı: birincisi Irak'ın İsrail meselesini ayrı bir sorun olarak ele almayı anlaması ve ikincisi de Arap Birliği'ne karşı yükümlülüklerinin, kendisini münasebetleri ve diğer yönlerdeki yükümlülükleri üstüne almasından menetmediğini anlamasıydı[27].

Arap ülkeleri arasında sadece Irak Türkiye-Pakistan Antlaşması'na olumlu tepkide bulunmuştu. Irak'ta Kral, Kral Naibi ve eski başbakanlardan Nuri Said Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına katılmasını istemesine rağmen, Irak Hükümeti bu konuda çekinceliydi. 5 Nisan 1954'de eski başbakanlardan Nuri Said Bağdat'taki Amerikan Büyükelçisi Burton Berry'ye *"Kral Naibi ve ben bu paktan yanayız, tabi ki Kral da"* demişti. Kendisine Irak'ın katılıp katılmayacağı sorulduğunda, *"Başlangıçtan bu yana Pakistan Türkiye'ye Irak dışında başka nasıl yardım edebilir? diye plan yaptınız."* şeklinde cevap verdi ve şöyle devam etti: *"Tabi ki katılacağız, fakat öncelikle Filistin sorunu ile ilgili olarak Ortadoğu kamuoyunu tarafsızlaştırma sorununu çözmemiz gerekiyor"*[28].

Bununla beraber, Irak içinde Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girme fikrine karşı fazlaca muhalefet vardı. Bu konuda hükümet ve kamuoyu ikiye bölünmüştü. Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisi Troutbeck'e göre, Başbakan Dr. Fadıl Cemali şiddetli halk muhalefeti ihtimaline karşı ciddi olarak endişe duyuyordu. Daha önce Cemali'nin İngilizlerle imzalamış olduğu 1948 Portsmouth Antlaşması halkın tepkisi üzerine bozulmuştu. Cemali, tarafsız ve milliyetçi unsurlarla beraber komünistlerin Irak'ın katılımını engellemek için her yolu deneyeceklerini ve Irak'ın katılması durumunda ciddi ve büyük çapta isyanlar olacağını düşünüyordu. Cemali, basın ve Irak Parlamentosuna sürekli yalan-

26 FO 371/110787/V1073/45, Minute by Powell-Jones, 12 July 1954. FO 371/112321/DY1192/179, From the British Embassy in Ankara to FO, 10 April 1954.

27 FO 371/112319/DY1192/154, Bowker to Eden, 13 March 1954.

28 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 491-492, 513.

lamalarda bulunması ve güvence vermesi eleştirileri ve Hükümetin Türkiye-Pakistan Antlaşmasına katılması konusundaki şüpheleri gideremedi[29].

Fakat Cemali, Irak'ın silahlı kuvvetlerini güçlendirmek için silah ve malzeme bakımından bağımlı olduğu Batı ile olan ilişkilerini geliştirme konusunda oldukça istekliydi. Aynı zamanda Cemali, Osmanlı Devletinin çöküşünden bu yana soğuk olan Türkiye ve Irak arasındaki ilişkileri de geliştirme konusunda istekliydi. Iraklılar uzun bir süre Türkiye'nin Musul Vilayetini geri almak isteyeceğinden korkmuşlardı. Bu korku azalmıştı, fakat Türkiye'ye karşı hala belli bir şüphe vardı. İngiliz Hükümeti, Cemali'nin Türkiye ve Irak arasında yeniden yakınlaşma fikrini teşvik ediyor, fakat Irak'ın Türkiye-Pakistan Paktına katılmasını istemiyordu. İngiliz Hükümetine göre, Türkiye'nin muhtemel Sovyet saldırısına karşı doğu ve güney sınırlarını korumak için Irak'ın aktif desteğine ihtiyacı vardı. Türkiye'nin güneydoğu sınırı NATO cephesinin açıkta kalan kısmını teşkil ettiği için İngilizler Irak'ın Türkiye'ye bu desteği vermesini ve kendilerinin de bu bölgeye katkıları için kolaylık sağlanmasını istiyordu. Türk Hükümetinin, Irak Hükümetini, İngiliz Hükümetinin oynayacağı rol ve İngiltere'nin Irak'taki üs olanaklarını devam ettirmesinin önemi konusunda ikna etmek için yardımda bulunacağını düşünüyorlardı. Diğer taraftan ise, Türk Hükümetinin Türkiye'deki Amerikan askeri görevlileriyle olan ilişkilerini nasıl hallettiğini anlamak için Cemali'nin Türkiye'ye özel heyet gönderme fikrine karşı çıkıyorlardı: İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Irak'ın Türkiye ve Amerika arasında savunma alanındaki ilişkilerini 1930 İngiltere-Irak Antlaşmasını gözden geçirme modeli olarak görmesi durumunda, bu, İngiltere'den Irak'ta operasyon birlikleri kurma hakkının yanında hava üslerinden de vazgeçmesinin istenmesi anlamına gelebilirdi[30].

Bu nedenle, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Irak Hükümetine Türkiye ile askeri düzeyden ziyade diplomatik ve politik ilişkiler kurma yolunda rehberlik etme çabalarında bulunuyordu. Türk Hükümetinin, Irak Hükümetinin Batı ile yakın askeri ittifakı kabul etmesi konusunda ikna edeceğini umuyordu. Irak Hükümeti, Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmek için hangi yolu seçerse seçsin, İngiliz Hükümeti, Türk Hükümetinin, Irak'ın yaklaşımını memnuniyetle kabul edeceğini ve müşterek savunma meselelerinde Irak'ı Türkiye ve aynı zamanda Batı ile de yakın işbirliği ihtiyacı konusunda ikna etmek için her türlü çabayı göstereceğini umuyordu. İngiltere'nin, Irak'ın savunmasına ve böylece Türkiye'nin doğu sınırının savunmasına katkıda bulunması bekleniyorsa, İngiltere,

---

29 FO 371/110787/V1073/34, Iraq: Possible accession to the Turkish-Pakistani Pact, 10 April 1954. FO 371/110787/V1073/7, Troutbeck to Eden, 24 February 1954; FO 371/110995/VQ 1023/5, Minute by the Levant Department of the Foreign Office, 30 April 1954. FO 371/110787/V1073/32, Chancery in Baghdad to the Levant Department, 7 April 1954.

30 FO 371/110997/VQ10344//2, Minute by Falla, 20 January 1954. FO 371/110997/VQ10344/3, FO to Troutbeck, 29 January 1954.

Türk Hükümetinin harekete geçip Irak Hükümetini hava üslerine sahip olmaktan vazgeçirmek için çaba göstermesini istiyordu[31].

Ancak Ocak 1954'de Berlin Konferansında Dulles, Amerika'nın, Hindistan'ın itirazlarına rağmen kuzey kuşağı savunması konusunda harekete geçmeye kararlı olduğunu söylediğinde, İngiliz Dışişleri Bakanı Eden sadece, Irak'ın katılımıyla İngiltere'nin kuzey kuşağı savunmasında bir rolünün olabileceğini ifade etti. Bu, İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında önemli bir değişim olduğunu gösteriyordu. İngiltere'nin Ortadoğu politikası artık Kahire'ye değil Bağdat ve Amman'a dayalı olacaktı. 12 Ocak 1954'de Eden İngiltere'nin yeni politikasını şu şekilde tanımladı: *"Ortadoğu'da bir yer almamız gerekiyorsa, konumumuzun Ürdün ve Irak ile bağlantılı olduğunu açıklamalıyız. Nüfuzumuz Ürdün ve Irak ile yakın ilişkilere dayalı olmalıdır. Mısır ile dost olma ihtimalimiz azdır. İsrail amacımızı gerçekleştiremez. Irak ve Ürdün dost ülkelerdir ve bu ülkelerle dostluk daha da artırılabilir"*[32].

Aynı zamanda Amerika da farklı bir nedenden dolayı Irak'ın Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesini teşvik ediyordu. Amerika Irak'ı kuzey kuşağı savunma projesine dahil etmek için çaba gösteriyordu ve askeri yardımı bir aldatmaca olarak kullanmıştı. Yaklaşık bir yıl önce Mart 1953'de Irak Hükümeti silahlı kuvvetlerini muhtemel Sovyet saldırısına karşı güçlendirmek ve kendi toprağını savunmak için Amerika'dan askeri yardım istemişti. Türkiye ve Pakistan tarafından varılan antlaşma zarfında Irak Hükümeti ile görüşmeler askıya alınmış olmasına rağmen, Irak'ın isteği Ocak 1954'de onaylandı. Bu sırada Amerika, 26 Şubat 1954'de Washington'da imzalanan ve gizli bir "Anlaşma Memorandumu" ile sonuçlanan Amerika'nın Irak'a askeri yardımına ilişkin olarak İngiltere ile görüşmelerde bulundu. Buna göre, Amerika, Irak'a yapacağı yardımın İngiltere'nin Irak'taki planları için tamamlayıcı olacağını vaat ediyordu ve bunun uygulanmasında İngiltere'ye danışılacaktı. Üstelik, Irak'a Amerika tarafından mümkün olduğunca büyük ölçüde sağlanacak askeri yardım İngiltere'den alınacak malzemeye harcanacaktı[33].

---

31 FO 371/110997/VQ10344/3, FO to Scott, 29 January 1954.

32 FO 371/112315/DY1192/47, Eden to FO, 24 January 1954. FO371/110819/V1193/8, Minute by Eden, 12 January 1954. Ortadoğu savunması için gözden geçirilen ileriye dönük strateji konsepti küresel savunma stratejisi toplantısında Genelkurmay tarafından ortaya kondu ve bu strateji Ürdün ve Irak'a dayalı idi. Savaş halinde Irak toprakları kullanılabilir duruma geleceği için büyük bir savaşta düşmana karşı saldırıda bulunmak İngiltere ve müttefiklerine bağlıydı. İngiltere'nin amacı, düşman kuvvetlerini olabildiği ölçüde ilerde tutmak amacıyla Irak kuvvetlerinin yararına Ürdün'den kuzeydoğu bölgesine yayılmaktı. Mümkün olması durumunda İran'dan Irak'a açılan bölgeye yayılmaktı. Bkz. DEFE5/52 COS(54)152, Future Defence Arrangements with Irak, 8 May 1954.

33 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 2371-2374; FO 371/110821/V1193/44, United States Military Aid to Middle East Countries, 18 March 1954; FO 371/110821/V1193/52, United States grand military assistance to Iraq, 17 March 1954; DEFE5/50 COS(53)571, United States Military Aid to Iraq, 23 November 1953.

Bu arada, Iraklı liderler Türkiye-Pakistan Antlaşmasına katılmaktan yana olmalarına rağmen, Amerika'nın askeri yardımı sağlamasından emin olmak istiyorlardı. Kral Naibi, Troutbeck'e Mısır'ın muhalefeti konusunda fazlaca endişeli olmazken, Suriye'nin takınacağı tavır konusunda endişeli olduğunu söyledi. 1 Mart 1954'de iş başına gelen yeni Suriye Hükümeti Irak-Suriye Birliğine karşı eğilimli olduğu için Kral Naibi dış politika konusunda Suriye ile ilişkileri sürdürmeye büyük önem veriyordu. Kral Naibi, Troutbeck'e, diğer devletlerin Türkiye-Pakistan Antlaşmasını kabul etmesi durumunda, İngiliz Hükümetinin Şam'da Suriye Hükümetinin Irak'ı eleştirmekten kaçınması gerektiğini dile getirip-getiremeyeceğini sordu. Troutbeck, Amerika'nın Irak'a askeri yardım meselesi çözümlene kadar Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girme düşüncesini tehir etmesinin daha yararlı olacağını söyledi[34].

9 Mart'ta Nuri Said Troutbeck'le görüşmelerde bulundu ve Troutbeck'e Ortadoğu savunması alanında tasarladığı faaliyetlerinden söz etti. Nuri Said'in Irak Hükümetinin bir delegesi olarak Pakistan ve Hindistan'a gitmeyi ve dönüşünden sonra Mısır, Suriye, Lübnan, Türkiye ve İran'ı ziyaret etmeyi planlıyordu. Tüm bu ülkelerde Ortadoğu'da güvenlik meselesini görüşecekti. Troutbeck, *Nuri'nin bütün bunlardaki asıl maksadının ne olduğunu söylemeye tereddüt ediyorum* şeklinde bir yorumda bulundu. Bununla beraber, Troutbeck, Nuri'nin uzun bir süredir Irak'ın komşularıyla bir araya gelme fikrini barındırdığını ve teklif edilen Türkiye-Pakistan Antlaşmasının bu arzuları gerçekleştirmek için bir fırsat sunduğunu düşünebileceğini belirtti. Nuri, böyle bir politikaya karşı Irak ve başka bir yerde olabilecek muhalefetin bilincindeydi ve ülke dışındaki muhalefeti engelleyemese de en azından bunu hafifletebilirdi. Troutbeck, Nuri'nin asıl maksadının ne olduğunu tam olarak anlamanın her zaman zor olduğu uyarısında bulundu. Nuri'nin ne kadar ciddi ve ne derece oyun oynadığını anlamak hiçbir zaman kolay olmamıştı. Nuri karakter olarak huzursuz bir kişiydi ve hükümet dışında bırakılmaya gücenebilirdi. Bir süre ülke dışında bulunma arzusundaydı. Troutbeck, önemli özellikleri Türkiye-Pakistan Antlaşması ve Pakistan'a askeri yardım verilmesi olan Ortadoğu'da Amerika'nın yeni öncülüğünün Nuri Said ve Iraklı liderler açısından büyük tepkileri olmasının muhtemel olduğu ve Nuri'nin Pakistan ve Hindistan'a ziyaretinin Amerika ve Türkiye-Pakistan Antlaşması ile münasebetleri açmanın planlandığı şeklinde yorumda bulundu[35].

Mart ayı ortalarında Nuri Said Kral Faysal ile Pakistan'a gitti. Burada Ortadoğu savunmasına ilişkin Pakistanlı yetkililerle çeşitli görüşmelerde bulundu. Pakistan Hükümeti Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmesinden yanaydı. Fakat Nuri'nin Pakistan ve Arap devletlerinin İsrail'e karşı birleşmesi

34 FO 371/110787/V1073/11, Troutbeck to Eden, 10 March 1954; FO 371/110787/V1073/26, Gardener to Falla, 23 March 1954.

35 FO 371/110787/V1073/17, Troutbeck to Allen, 17 March 1954; FO 371/110787/V1073/39, Troutbeck to Allen, 27 April 1954, FO 371/110787/V1073/11, Troutbeck to Eden, 10 March 1954. FO 371/110787/V1073/39, Minute by Powell-Jones, 7 May 1954.

teklifine karşı Pakistan'ın tepkisi olumlu değildi. Nuri'nin bir sonraki durağı Hindistan'dı. Nuri'nin gerçek olmayan amaçları Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasındaki menfaatlerini araştırmak ve bu ittifak ve Irak ve Hindistan'ın da içinde bulunduğu tarafsız bir bloğun kurulması ile ilgili Nehru'nun görüşlerini almaktı. Bununla beraber, 9 Mart'ta Troutbeck'e söylediği gibi, Nuri'nin asıl amacı, daha doğrusu Irak'ın Amerika'nın askeri yardımını kabul etmesi ve Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmesi durumunda Hindistan'ın eleştirisinin önüne geçmekti. Troutbeck'e göre, Nuri Said'in Nehru'nun fikrini değiştirmede fazla bir umudu yoktu ve tarafsızlık fikri konusunda Hindistan Başbakanından talepte bulunmaya uzun süredir gayret göstermişti. 21 Mart'ta Nuri Said Nehru ile bir görüşme yaptı. Nuri Said'in Irak ve Arap ülkelerine karşı Siyonist ve Komünist tehditlerine ilişkin açıklamasına cevaben Nehru, Hindistan'ın Türkiye-Pakistan Antlaşması yada tarafsız bir blok içinde kendi sınırları dışında askeri taahhütler yüklenemeyeceğini söyledi. Nuri Said, Hindistan'ın, komşularına saldırılması durumunda askeri yardımda bulunamazsa, Hindistan'ın kendi liderliğinde bu ülkelerin tarafsız bir bloğa katılmasını bekleyemeyeceği şeklinde cevap verdi[36].

15 Mart'ta İngiliz Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir raporda Troutbeck, Amerika'nın Türkiye-Pakistan Antlaşmasını kurmada ve Irak'a askeri yardım vermede önayak olmasına karşı Irak'ta olabilecek tepkilere dikkat çekti. Troutbeck, Irak'ta İngiltere'nin konumu bakımından bu gelişmelerin muhtemel sonuçlarına karşı endişesini ifade etti ve İngiltere'nin menfaatlerinin zarar görmemesi gerekiyorsa, İngiltere ve Amerika'nın politikaları arasında daha yakın işbirliği ihtiyacı konusunda ısrar ediyordu. Troutbeck'e göre iki tehlike vardı: Birincisi, Irak'ın kendisini Amerika'nın desteğindeki Türkiye-Pakistan Antlaşmasına dahil etmesi ve aynı zamanda Amerika'nın askeri yardımını kabul etmesi durumunda, İngiltere'nin Irak'taki konumu Amerika karşısında zayıflayacaktı. İkincisi, bütün planın yerel ve dış muhalefet nedeniyle başarısızlığa uğraması durumunda, Irak, Batı ile münasebetten ve tarafsız Arap politikasından yön çevirebilirdi[37].

Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girişine ilişkin olarak, Troutbeck, Irak'ın sadece kendi içindeki tarafsız çevrelerden değil aynı zamanda dış ülkelerden de şiddetli muhalefetle karşılaşacağı uyarısında bulundu. Arap devletleri arasından muhalefet, kendisini tehdit edilen Arap dünyasının lideri olarak gören Mısır ve Amerika'nın askeri yardımını reddeden ve Irak'ın güçlenmesini istemeyen Suudi Arabistan'dan gelecekti. Irak Hükümetinin Suriye'deki menfaatinden dolayı, Suriye'nin de muhalefete katılması durumunda, Irak, Arap Birliğinin hepsini karşısına alacaktı. Hindistan, İsrail ve muhtemelen Fransa'dan da muhalefet olacaktı. Çünkü Fransız Hükümeti, Irak'ın Amerika'nın

36 FO 371/110787/V1073/39, Troutbeck to Allen, 27 April 1954. FO371/110787/V1073/11, Troutbeck to Eden, 10 March 1954.

37 FO 371/110787/V1073/12, Troutbeck to FO, 15 March 1954.

askeri yardımıyla güçlenmesinin, Irak Hükümetinin Suriye ile Irak birliği yolunda Suriye'ye daha fazla baskı yapmasını sağlayabileceğinden korkuyordu[38].

Aynı zamanda İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Bowker, Amerika'nın Türkiye-Pakistan Antlaşmasını kurmaktaki amacının, askeri yardımı bir aldatmaca gibi kullanarak, önce Irak'ın daha sonra İran ve belki de Suriye'nin de eklenmesiyle Dulles'ın kuzey kuşağı ülkeleri diye nitelendirdiği savunma birliğini kurmak olduğuna dikkat çekti. Bowker'a göre, bu politika, İngiltere'nin şimdiye kadarki Ortadoğu savunmasının Süveyş Üssüyle bağlantılı olması gerektiği ve İngiltere'nin Mısır'la görüşmeleri sonuçlanana kadar Ortadoğu devletleri ile müşterek ölçülerde işbirliğini sağlama yolunda çok az ilerlemenin kaydedilebileceği düşünceleri ile tezat oluşturuyordu. İngiltere'nin Amerika'nın öncülüğüne karşı belirli bir tavır takınmaması ve bunu yerine getirmede yardımda bulunmaması durumunda, İngiltere'nin Irak ve başka bir yerdeki nüfuzunun zarar görmesi tehlikesi vardı[39].

Bu arada Kahire'deki İngiliz Büyükelçisi Stevenson, Mısır'ın Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girme ihtimali ile ilgili endişesinin, kanal bölgesi sorunu çözümsüz kaldığı sürece Arap dayanışmasının bozulmaması kaygısından kaynaklandığını bildirdi. Stevenson, İngiltere ve Mısır arasında bir anlaşmaya varılıncaya kadar Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına katılmaması durumunda, bunun, Mısır'ı tarafsızlaştırma ve 1948 Porstmouth Antlaşmasını bozan entrikaların tekrarından kaçınılmasıyla sonuçlanacağını belirtti[40].

Bu raporların ışığında Nisan 1954'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girme olasılığını değerlendirdi. Türkiye-Pakistan Antlaşmasının sadece karşılıklı danışma sağlamasına rağmen, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, bunun bazı yararlarının olacağını düşünüyordu. Irak'ın antlaşmaya katılımı Batılı Güçlerle bütünleşmesini sağlayacak ve Mısır tarafından savunulan Arap Birliği tarafsızlığını reddettiğini beyan edecekti. Irak'ın katılımı aynı zamanda, aksi takdirde gerçekleşmesi muhtemel olmayacak Türkiye ve Pakistan arasında müşterek savunma konusunda görüşmeler için bir temel oluşturacaktı. Neticede İngiltere'nin bu devletlerle münasebete girmesi durumunda, bu Ortadoğu'nun güvenliğinin sağlanmasında bir adım olabilirdi. Bununla beraber, Irak'ın doğrudan katılımı, Irak içinden ve Arap ülkelerinden gelecek şiddetli tepki Irak Hükümetinin yıkılmasına neden olacak ve Mısır taraftarı tarafsız bir politikaya sevk edecekti. Üstelik, Irak'ın, Amerika destekli Türkiye-Pakistan Antlaşmasını ve Amerika'nın askeri yardımını kabul etmesi durumunda, Türkiye-Pakistan Antlaşması Amerika'nın öncülüğü ile kurulmuş ve askeri yardım ile doğrudan bağlantılı olduğundan, Irak'ın, güvenliği ve silah sağlama bakımından İngiltere-Irak Antlaşmasına daha az bağımlı olacağı teh-

38 FO 371/110787/V1073/12, Troutbeck to FO, 15 March 1954.

39 FO 371/110787/V1073/29, Bowker to Allen, 26 March 1954.

40 FO 371/110787/V1073/28, From the British Embassy in Cairo to FO, 29 March 1954.

likesi doğacaktı. Böylece, İngiltere'nin nüfuzu ve sahip olduğu askeri olanakları elinde tutma şansı azalacaktı. İngiltere'nin Irak'taki konumu Amerika karşısında zayıflayacaktı[41].

Sonuç olarak, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İngiltere, antlaşmanın nasıl gelişeceğini görene kadar ve 1930 İngiltere-Irak Antlaşmasının yenilenmesine ilişkin politikası konusunda bir karara varıncaya kadar, Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girişine ilişkin belirli bir tavır benimsemenin çok erken olacağı sonucuna vardı. Bu süre zarfında, İngiliz Hükümeti, Irak'ın katılımına karşı kaçamaklı, fakat belirsiz bir olumlulukla yaklaşacaktı. Irak Hükümetinin, parlamento ve kamuoyunu nereye kadar götürebileceği konusunda muhakemede bulunması gerekiyordu[42].

Amerika'nın Irak'a askeri yardımına ilişkin olarak, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Amerika'nın askeri yardımına ilişkin olarak İngiltere'nin konumunun, böyle bir yardımın İngiltere'nin konumuna verebileceği zararı en aza indirmek ve bunu Irak'ın askeri kapasitesi için en yararlı hale getirmek olan 26 Şubat 1954 tarihli İttifak Memorandumu'nda belirtildiğini ileri sürdü. Askeri malzemenin İngiltere'den alınması en iyi yoldu ve bu konuda İngiltere Amerika'ya baskı yapmaktaydı. Hükümet aynı zamanda Amerika ile daha yakın işbirliği sağlamak için çaba göstermekteydi. Hükümet Amerika'yı İngiltere'nin Irak'la olan askeri işbirliğine dahil etmeye çalışıyor ve Irak'la anlaşma görüşmelerindeki askeri konular sonuçlanınca Amerika'yı kendi taraflarına çekmeye çalışıyordu[43].

Bu sırada Amerika Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmesi için onunla askeri yardım anlaşması yapmaya çalışıyordu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Irak'a Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmeden önce askeri yardım yapılmasına karşıydı. Fakat Bağdat Büyükelçisinin baskısı sonucunda koşulsuz olarak Irak'a askeri yardım yapmayı kabul etti. Fakat koşulsuz olarak belirli bir miktar 1954'de teslim edilecek, tamamı Irak'ın Ortadoğu savunmasında işbirliği yapmasına bağlı olarak verilecekti[44].

21 Nisan 1954'de Amerika, silahları kendi iç güvenliği için kullanacağına ve hiçbir ülkeye saldırmayacağına dair garanti veren Irak'la askeri yardım anlaşmasını imzaladı[45]. Fakat Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına dahil olmasıy-

---

41 FO 371/110787/V1073/34, Iraq: Possible accession to the Turkish-Pakistani Pact, 10 April 1954. FO371/110787/V1073/12, Troutbeck to FO, 15 March 1954.

42 FO 371/110787/V1073/34, Allen to Troutbeck, 14 April 1954. FO371/110995/VQ1023/5, Minute by the Levant Department of the Foreign Office, 30 April 1954.

43 FO 371/110787/V1073/34, Iraq: Possible accession to the Turkish-Pakistani Pact, 10 April 1954; and Allen to Troutbeck, 14 April 1954.

44 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 2380-2390.

45 Antlaşmanın 2. maddesine göre, Irak ayrıca şunları yapacaktı: a) Uluslar arası ve dünya barışı için yardımda bulunmak; b) Uluslar arası gerilimi engellemek için katkıda bulunmak; c) Kendi savunma gücü ve dünya savunma gücünün gelişmesi için politik ve ekonomik is-

la ilgili bir şart yoktu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Irak'ın yakın gelecekte Türkiye-Pakistan Antlaşmasına gireceği umudunda idi. Askeri yardım anlaşmanın bölgesel savunma sistemini savunan Iraklı liderlere destek sağlayacağı umudunda idi ve Amerika'nın askeri ve ekonomik yardımı Irak Hükümetini Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmeye yönlendirebilirdi. Fakat herkes umutlu değildi. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Foy Kohler, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Scott Fox'a Türk Hükümetinin, Amerika'nın Irak'a koşulsuz olarak askeri yardım yapmasından dolayı Irak'ın dahil edilmesini istemediğini söyledi[46].

Mayıs 1954'de İstanbul'da yapılan Amerika'nın Ortadoğu'daki Büyükelçilerinin toplantısında, Washington'un ne Irak ne de diğer Arap ülkelerini Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmeye zorlamaması gerektiği dile getirildi. Büyükelçilere göre, Irak, Türkiye ve Pakistan ile kendi aralarında anlaşmaları ve diğer ülkeler katılmak isterse bunun uygun görülmesi gerekliydi. Mısır'ın Ortadoğu anlaşmalarında Kahire'nin ana rolü oynamaması durumunda kırılacağını, çünkü Mısır'ın Arap dünyasının savunmasında kendisini vazgeçilmez olarak görüyordu. Amerika'nın, kuzey kuşağı savunma projesinde Mısır'ın önemli olmadığı ve İngiltere'nin kuzey kuşağı savunma projesini desteklemesi konusunda İngiltere ile arasındaki farklılıkları gidermesi gerektiği düşüncesindeydiler. Türkiye-Pakistan Antlaşmasının bölgesel savunma organizasyonunun kurulması için olanaklı bir metot olduğu görüşündeydiler. Bu konudaki gelişmeler yavaş olabilirdi ve projeyle ilgili engeller yok edilmeliydi[47].

Haziran 1954'deki Amerikan Milli İstihbarat Raporu'na göre, Türkiye-Pakistan Antlaşmasının eski Ortadoğu Komutanlığı ve Ortadoğu Savunma Organizasyonunun prensiplerini taşımadığı, fakat etkisinin askeriden çok politik ve psikolojik olduğu vurgulandı. Ortadoğu savunmasını zayıflatmamaktaydı. Fakat Amerika'nın askeri ve ekonomik yardım programı ile birlikte bölgesel savunma paktına olanak sağlayabilirdi. Ayrıca Amerika'nın yükselen İsrail karşıtlığı Arap-İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki düşmanlığın yok edilmesi için çaba sarf etmesi gerektiği konusu vurgulandı[48].

Temmuz 1954'de Milli Güvenlik Konseyi Amerika'nın Ortadoğu politikasını gözden geçirdi ve Ortadoğu'da yapılacak olası bir bölgesel savunma anlaşmasında kuzey bölgesinin en uygun olduğunu belirtti. Konsey kuzey kuşağı savunma fikrinin Batılı devletlerle veya Türkiye aracılığı haricinde herhangi bir

---

tikrarını sürdürmesi ve bu amaç için kendi insan gücünü, kaynaklarını ve ekonomik gücünü kullanması; d) Kendi savunma kapasitesinin geliştirilmesi için gerekli adımları atmak; ve e) Amerika tarafından sağlanan askeri ve ekonomik yardımın doğru biçimde kullanılması. Bkz. J. C. Hurewitz, a.g.e., s. 346-348.

46 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 2380-2390; FO371/110787/V1073/40, Fox to Falla, 10 May 1954.

47 D. D. Eisenhower Library, Eisenhower Papers, White House Office, National Security Papers, OCB Central Files, Near East (1) Box 77, Summary of Record of Conference of Mission Chiefs in NEA Area, İstanbul, May 14, 1954. FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 506-512.

48 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 516-520.

batı savunma organizasyonuyla ilişkisi olmayan bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkması gerektiği görüşündeydi. Bölgedeki sorunlar çözülmedikçe Türkiye-Pakistan Antlaşmasının gelişmesi imkansızdı. Kuzey kuşağı projesinin, Arap-İsrail sorunu çözülmedikçe ve İsrail ile Arap devletleri arasındaki barış görüşmelerine Amerika dahil edilmediği sürece gelişmeyeceği düşüncesi hâkimdi. Konsey Ortadoğu'da İngiltere'nin önemini ve onunla işbirliğinin gerekliliğinin önemini fark etmişti. Başarıya ulaşılabilmesi için İngiltere'nin kuzey kuşağı savunması konusundaki endişelerinin giderilerek başarıya ulaşılması ve Arap-İsrail anlaşmasında İngiltere ile işbirliği yapılması gerektiği belirtildi. Özellikle kuzey kuşağında tek taraflı uğraşlar sonuç verse de Irak'ta diplomatik ve Ürdün'de politik ve askeri gücü elinde bulunduran İngiltere olmadan Arap-İsrail anlaşmasında Amerika tek başına gelişme sağlayamazdı[49].

Amerika Ortadoğu politikasını uygularken İngiltere'de Mısır'la görüşmelerini tamamlayıp benzer görüşmeleri Irak ile yapmaya başladı. Amerika'nın baskısı sonucu Mart 1954'de Necip'in başbakanlığına son veren Nasır herhangi bir tehlike, savaş veya Arap ülkesine ya da Türkiye'ye karşı açılan savaşta İngiltere'nin Süveyş Kanal Üssüne tekrar girmesine karşın, Amerika, İngiltere ile anlaşma sağlandıktan sonra Mısır'a yardım sözü verdi. Sonuç olarak 27 Temmuz 1954'de İngiltere-Mısır Antlaşması ile ilgili görüşmeler başlayıp yeni antlaşma 19 Ekim 1954'de imzalandı[50].

İngiltere-Mısır Antlaşması, İngiltere ve Amerika tarafından büyük bir başarı olarak görüldü. Amerika kuzey kuşağı projesi için önemli bir sorunun ortadan kalktığı görüşündeydi. İngiltere-Mısır anlaşmazlığının çözülmesi üzerine Amerika, kuzey kuşağı savunma projesinin gerçekleştirilmesinde diğer bir engel olarak gördüğü Arap-İsrail anlaşmazlığını çözme yoluna gidecekti. Bu konuda Truman yönetiminin İsrail'e arka çıkarak Amerika'nın arabuluculuğunun başarısızlığa uğratılması Eisenhower yönetimini daha tarafsız bir politika izlemeye sevk etti[51].

Fakat diğer taraftan İngiltere 1930 İngiltere-Irak Antlaşmasının yürürlüğe tekrar geçirilmesiyle bölgedeki politik liderliğini sürdürme amacındaydı. Haziran 1954'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı Türkiye-Pakistan Antlaşmasının Ortadoğu savunmasına katkıda bulunacağı görüşünü benimsemesine rağmen Amerika'nın politikasına şüpheyle bakıyordu. Dışişleri Bakanlığı Amerika'nın Ortadoğu'da tek başına hareket etmesini benimsemiyor ve bölgedeki İngiliz kuv-

49 FRUS, 1952-54, Vol. IX, s. 525-536.

50 Muhammad A. Wahab Sayed-Ahmed, *Nasser and American Foreign Policy, 1952-1956*, London, 1989, s. 91-96. İngiltere-Mısır Antlaşması için bkz. Hurewitz, a.g.e, s. 383-385.

51 Hurewitz, a.g.e., s. 383-385; Sayed-Ahmed, a.g.e., s. 91-96.

vetlerinin ve Irak ile Ürdün'le yapılan anlaşmaların Ortadoğu barışı için en iyi garantör olduğu görüşündeydi[52].

Türkiye-Pakistan Antlaşması ve Irak'a yapılan Amerikan askeri yardımında görüleceği gibi Amerikan Ortadoğu çıkarlarına göre, Eden Mayıs 1954'de kabineye Irak Hükümetinin kendileriyle İngiltere'nin uzun süreli askeri ilişkiler kurulmadığı takdirde Ortadoğu'daki işlerin Amerika'ya bırakılacağını söyledi. Eden Ortadoğu savunması için İngiltere'nin Irak'la 1930 İngiltere-Irak antlaşmasını tekrar gözden geçirmesi gerektiğini ve Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisini Irak Parlamentosundan antlaşmaları geçirebilecek bir başbakan seçilmesi konusunda İngiltere'nin Kral Naibine ipucu vermesi konusunda yetki verilmesi gerektiğini tavsiye etti. Eden Irak Hükümetine yapılacak yaklaşımla beraber İngiliz Büyükelçisinin Kral ve Kral Naibi ile işleri hallettikten sonra İngiliz ve Irak hükümetlerinin ortak savunma anlaşmalarına yönelik askeri temsilciler aracılığıyla gizli görüşmeler yapılmasını önerecekti. Anlaşma askeri seviyeye geldiğinde İngiliz Hükümeti antlaşmanın somutlaştırılması konusunda Irak Hükümetine danışacaktı. Ortadoğu savunmasında ileriye yönelik savunma anlayışı çerçevesinde İngiliz Hükümeti Irak Hükümetini özellikle savaş anında Irak ve İngiliz kuvvetlerinin işbirliğinde olmasının uygun olduğu ve Irak hava üslerinin İngiliz Hava Kuvvetleri tarafından kullanılması konusunda ikna etmeye çalışacaklardı[53].

Fakat Irak Hükümeti bu konuda henüz karar vermemişti ve Bağdat'taki İngiliz Büyükelçisine göre bu belirli bir süre gerçekleşemeyebilirdi. Zira Irak'taki politik durum belirsizdi. Cemali'nin Hükümeti Eylül 1953'den beri güçlü bir muhalefetle karşılaşmamıştı. Bu Sarayın ve Meclisteki milletvekili çoğunluğunu elinde bulunduran Anayasal Birlik Partisinin lideri Nuri Said'in desteğine bağlıydı. Her ikisinin de desteği sonuçsuz kaldı ve 19 Nisan'da Cemali Hükümeti istifa etti. 29 Nisan'da Arshad al Umari tarafından yeni bir hükümet kuruldu ve Cemali Dışişleri Bakanı oldu. Yeni Hükümetin kurulduğu sırada Saray tarafından yayınlanan bir kararname ile meclis feshedildi ve yeni bir meclis için seçime gidilecekti. Seçimin 9 Haziran'da yapılacağı ilan edildi. Fakat 9 Haziran'da yapılacak seçimlerin Irak'taki politik sorunları gerçekten çözeceği sanılmıyordu[54].

---

52 FO371/112316/DY1192/62, From the British Embassy in Ankara to FO, 2 February 1954; FO371/110828/V1196/3, Brief for the Washington talks on Middle East defence, June 1954; FO371/112314-112322/DY1192/File.

53 CAB129/68 C(54)181, Future Defence Arrangements with Iraq, 31 May 1954. DEFE5/52 COS(54)160, Future Defence Arrangements with Iraq, 17 May 1954. DEFE5/52 COS(54)152, Future Defence Arrangements with Iraq, 8 May 1954.

54 FO371/110988/VQ1015/17, Elections in Iraq, 24 June 1954; FO371/110988/VQ1015/17, Confidential, 29 March and 11 May 1954; FO 371/110787/V1073/11, From the British Embassy in Baghdad to FO, 10 March 1954; FO 371/110787/V1073/34, Iraq: Possible accession to the Turkish-Pakistani Pact, 10 April 1954. Nuri Said'in Anayasal Birlik Partisi 24 sandalye kaybetmesine rağmen diğerlerine nazaran sayıca çok daha güçlüydü. Meclisteki

İngiltere'nin Bağdat Maslahatgüzarı Hooper, 9 Temmuz'da Irak'taki siyasi durumun belirsiz olduğunu rapor etti. Arshad al Umari Hükümeti çok güçsüzdü. Hükümet, Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına dahil olmasını istemesine rağmen, sadece Arap ülkeleri tarafından desteklenen güçlü muhalefet ve milliyetçiler ile solculara karşı bir şey yapamıyordu. Sol kanat seçimlerde Türkiye-Pakistan Antlaşmasına karşı yaptığı propaganda sayesinde büyük başarı kazanmıştı. Bu durum Irak Hükümeti ile İngiltere arasında yapılacak yaklaşımı da engelliyordu. Bu arada Pakistan Başbakanı Muhammed Ali'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında Türk ve Pakistan Başbakanları Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girme konusundaki son kararını vermesi gerektiği konusunda Irak'a son kez sorulmasını kararlaştırmışlardı. Irak Hükümetinin öyle veya böyle son kararını vermesi istenecekti. Fakat İngiliz Hükümeti Türk Hükümetine, Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmesi konusunda Irak Hükümetine karşı *ya kabul et ya da terk et (take it or leave it)* politikası uygulamaması konusunda tavsiyede bulundu. Böyle kısıtlı bir teklif Irak Hükümeti tarafından geri çevrilebilirdi. Bu sırada İngiliz Hükümeti Kral Naibi'nden 1930 İngiltere-Irak antlaşmasının devam ettirilmesi için güçlü bir başbakana ihtiyaç olduğunu bildirmişti[55].

İngilizlerin tavsiyesi ve Irak'taki siyasi sorunlar Kral Naibini Irak'ta güçlü bir başbakana ve hükümete gerek olduğu konusunda ikna etti. Nuri Said başkanlığında tüm tarafların dahil olduğu komünizm karşıtı bir Hükümetin kurulmasını istiyordu. Fakat Kral Naibi ile Nuri Said'in arası pek iyi değildi. Fakat Troutbeck'in de dikkat çektiği gibi Kral Naibinin yanlış yolda olduğunu itiraf etmesi ve Nuri Said'i güçlendirerek geri getirmesi gerekiyordu. Bu amaçla Temmuz'da Paris'e gitti ve burada Nuri ile görüşüp, Nuri'nin Irak'a dönüp bir hükümet kurması için büyük baskı yaptı. Nuri'nin Irak'a dönüşünde siyasal anlamda ne yapması gerektiği konusunda karşılıksız yardımda bulundu. Doktorların hastalığı nedeniyle İngiltere'de iki ay daha kalması gerektiği tavsiyelerine rağmen, Nuri Said Temmuz sonunda Irak'a dönüp, işbaşına geldiğinde mevcut Meclisi feshedip seçimleri yenilemesine izin verilmesi ya da en azın-

---

135 sandalyeden 56'sını kazandı. Nuri Said'in muhalifleri tarafından kurulan Birlik Halk Cephesi 2 sandalyeye sahipti ve özellikle Nuri Said'e karşı Saleh Jabr tarafından 1951'de kurulan Sosyalist Halk Partisi 14 sandalye kazandı. Hepsi radikal Sosyalist ya da Milliyetçi eyilimleri temsil eden Milliyetçi Cephe 12 sandalye kazandı. Bağımsızlar 51 sandalye kazandı. Onların desteği olmaksızın hiçbir hükümet kurulamıyordu. Fakat daha önceki mecliste Anayasal Birlik Partisi ya da Kraliyet Hükümetine karşı fazla muhalefet olmuyordu, şimdi ise Milliyetçi Cephe ve Sosyalist Halk Partisinden en az 26 kişi muhalifti. Bkz. FO 371/110988/VQ1015/17, Confidential, 29 March and 11 May 1954. Ayrıca bkz. George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, 4th edn. London, 1980, s. 282-283.

55 FO 371/110787/V1073/45, Hooper to FO, 9 July 1954. FO 371/110787/V1073/45, Minute by Powel-Jones, 12 July 1954.

dan kendisinin uygun görmesi durumunda Meclisi feshetme yetkisinin verilmesi şartıyla hükümet kurmayı kabul etti[56].

Bağdat Paktı ve Irak (1954-58)

Kısa bir süre sonra Nuri Said, Irak'ın Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmesinden başka alternatif savunma anlaşması arayışına girdi. Nuri Said'e göre, Dulles'ın kuzey kuşağı savunma fikri tam olarak ikna edici değildi, İngiltere buna karşı çıkmakta idi ve kuzey kuşağı projesi Arap devletlerinin geniş katılımını sağlamıyordu. Irak, Arap dünyasından kopmak değil, ona öncülük etmek istiyordu. Bu nedenle, Nuri Said, Irak'ın Arap dünyası, kuzey komşuları ve Batılı Güçler arasında bir bağlantı olabileceği bir formül geliştirme arayışına girdi. Nuri Said Türkiye-Pakistan Antlaşmasına girmek yerine, İsrail'e karşı Irak'ın güvenliğini sağlamak için Pakistan ile bir antlaşma yapmak istiyordu. Bu, Nuri Said'in, Irak'ın güvenliğine karşı asıl tehdit olarak Sovyetler Birliği'nden ziyade İsrail'i tehdit olarak gördüğünü gösteriyordu. 1954 Temmuzundan başlayarak, Nuri Said, İngiltere ile yapılacak bir antlaşmanın, diğer Ortadoğu devletleri ile yapılacak antlaşmanın sadece tesadüfi bir parçası olarak gösterilmesi için bir kılıf arayışına girecekti. 9-18 Ekim 1954 tarihleri arasında İstanbul'da Nuri Said Başbakan Adnan Menderes ile Irak ve Türkiye arasında olası bir savunma paktıyla ilgili ilk ciddi görüşmelerini yaptı. Görüşmelerin sonunda Menderes ve Nuri Said ortak bir bildiri yayınlayarak "Ortadoğu'da ortak bir savunma cephesinin kurulması için işbirliği içinde ve daha fazla gecikmeye yer vermeksizin çalışma" arzularını dile getirdiler. Bu bildiriden kısa bir süre sonra, 6–13 Ocak 1955'te Menderes'in Bağdat'a iade-i ziyareti sırasında iki Başbakan hükümetlerinin çok kısa bir zaman zarfında bir savunma antlaşması imzalayacaklarını açıkladılar[57]. Menderes'in ısrarcı tutumu ve aynı zamanda İngiliz Hükümetinin müdahalesiyle Nuri Said, 24 Şubat 1955'de Bağdat Paktı adıyla anılan Türkiye-Irak Savunma Paktı'nı imzaladı[58].

Paktın 1. Maddesine göre antlaşmayı imzalayan taraflar BM Yasası'nın 51. Maddesi uyarınca güvenlik ve savunma için işbirliği yapma niyetlerini bildirdiler. Antlaşmanın 5. Madde'sinde paktın Arap Birliği üyesi devletlerin ve de Ortadoğu'nun güvenliğiyle ilgilenen diğer devletlerin katılımına açık olduğu belirtiliyordu. Aynı maddede *"mevcut pakta katılan herhangi bir devlet mevcut pakt üyesi bir yada daha fazla devletle 1. Madde uyarınca özel anlaşmalara varabilir"*

---

56 FO 371/110991/VQ1015/83, Troutbeck to Eden, 9 December 1954; FO 371/110990/VQ1015/46, FO to Hooper, 20 July 1954. FO 371/110990/VQ1015/49, Minute by Brewis, 14 July 1954. FO 371/110990/VQ1015/47, Minute by Shuchburgh, 16 July 1954.

57 İsmail Soysal, "The 1955 Baghdad Pact", *Studies in Turkish Arab Relations*, Annual, No: 5, 1990, s. 60-61.

58 Patrick Seale, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, 2nd edn., London, 1986, s. 199-201. Bağdat Paktı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Behçet Kemal Yeşilbursa, *The Baghdad Pact: Anglo-American defence policies in the Middle East, 1950-1959*, Frank Cass, London, 2005; Behçet K. Yeşilbursa, *The Baghdad Pact and Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1955-1959*, (Ph. D. Thesis, University of Manchester, 1996).

şeklinde bir açıklama da vardı. Bu açıklama İngiltere'nin pakta katılır katılmaz Irak'la özel bir antlaşma imzalamasına olanak tanıyordu. Son olarak, paktın 6. Maddesi'nde "en azından dört devlet paktın üyesi olduğunda bu paktın hedefleri çerçevesinde çalışmak üzere bakanlık düzeyinde bir Daimi Konsey kurulacaktır" ibaresine yer verilmişti[59].

Bağdat Paktı, kuzey kuşağı savunması için bir çerçeve görevi göreceği düşünülen Türkiye-Pakistan Antlaşmasının yerini aldı. Türkiye-Pakistan Antlaşmasında işbirliğine gitme imkanları daha azdı, fakat diğer taraftan, Türkiye-Irak Antlaşması, en azından İngiltere ile işbirliği yaparak doğu sınırlarının korunması için politikalar belirleyebilecekleri bir temel oluşturuyordu. Türkiye-Irak Antlaşması, müşterek olarak savunma ölçütlerinin belirlenmesine geniş serbestlik sağladığı ve bu ölçütleri yerine getirmek için doğrudan bir amacı ortaya koyduğu için, Ortadoğu savunması için bir temel olarak daha uygun bir vasıta idi. Bu antlaşma, aynı zamanda antlaşmanın koşullarını yerine getirmenin bir başka yolu olarak bir idari konseyin kurulmasını sağlıyordu. Bu nedenle, Pakistan'ın Türkiye-Irak Antlaşmasına katılması daha uygun olacaktı. Bu ise, Amerika'nın dolayısıyla Dulles'ın "kuzey kuşağı" savunma projesinin başarısızlığı anlamına gelecekti, ki böylece Ortadoğu savunmasında inisiyatif tekrar İngiltere'ye geçecekti. İngiltere, Türkiye-Irak Antlaşmasının (Bağdat Paktının) imzalanmasında önemli bir rol oynayacaktı. Pakt yeterince Arap devletlerinin desteğini kazanamasa da o dönemde Batı'nın Ortadoğu'daki savunma politikasının temel taşı oldu. Bağdat Paktı sadece bölge için uzun süredir planlanan savunma paktının nihayet gerçekleşmesini sağlamakla kalmadı; ayrıca İngiltere'nin Irak'la özel antlaşmasını yenileme yolunu açarak bu ülkenin bölgedeki özel çıkarlarına da hizmet etti.

Bağdat Paktı'nın kurulmasına Mısır'ın tepkisi bir hayli olumsuz oldu. Mısır'a göre, Nuri Said'in bu girişimi Irak'ın Arap Birliği'ne ihanetinden başka bir şey değildi. Mısır, Arap devletlerini imzalanacak olan Türkiye-Irak Paktı'nı protesto etmek üzere acil olarak 22 Ocak 1955'de Kahire'de toplantıya çağırdı ve Irak'ı Ortadoğu dışındaki ülkelerle savunma işbirliğine girmek için Arap dünyasındaki dayanışmayı kırmakla suçladı. Mısır paktın imzalanmasından hemen sonra, Bağdat Paktı'na karşı ciddi bir muhalefet başlattı. Paktın imzalanmasından sadece birkaç hafta sonra Mısır ve Suriye Bağdat Paktı'na alternatif bir savunma paktı kurma kararlarını ilan ettiler. Mısır'ın planlanan Türkiye-Irak Paktı'na gösterdiği olumsuz tepkinin yanı sıra, Sovyetler Birliği de, beklenildiği üzere kendilerine karşı planlanan bu pakta sert bir karşılık verdi. Pakt konusunda görüşmelerin başlamasından itibaren Sovyet yönetimi Türkiye'yi, SEATO, NATO ve şimdide Türkiye-Irak Paktı gibi birbirine bağlı bir dizi pakt ile kendilerini kontrol altına almayı hedefleyen Kuzey Kuşağı stratejisinde aktif rol aldığı için eleştirdi. Ayrıca Suriye ve Lübnan'daki özel çıkarları nede-

59 Türk-Irak Antlaşmasının metni için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları*, C. II, 1945-90, Ankara, TTK, 1991.

niyle Fransa'nın da Bağdat Paktı'na destek vermemesi İngiltere ve Türkiye'yi hayal kırıklığına uğrattı[60].

Türkiye-Irak Antlaşması, Irak'ta özel çıkarları bulunan İngiltere için Ortadoğu'da Batılı bir savunma sistemini oluşturmanın ilk adımı olmaktan öte bir anlam taşıyordu. İngiltere bu fırsattan yararlanıp Türkiye-Irak Antlaşması şemsiyesi altında 1957'de sona erecek olan 1930 tarihli İngiltere-Irak Antlaşmasını yenilemeyi planlıyordu. Nitekim İngiltere 4 Nisan 1955'de Türkiye-Irak Antlaşmasına resmen katıldı ve hemen ardından planladığı üzere Irak'taki savunma çıkarlarını güvence altına almak amacıyla Irak'la özel bir antlaşma imzaladı. İngiltere'nin Irak'la 1930 savunma antlaşmasını yenilemek için böylesine acele etmesi pek de sürpriz olmadı; çünkü İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılımının temel amacı daha önce de belirtildiği gibi Irak'la var olan savunma ilişkisini yeni bir antlaşma ile sürdürmekti. İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılımı Irak'la olan ilişkilerini geliştirdi; ancak öte yandan Mısır'la arasında 1954 antlaşmasının imzalanmasından önce varolan gerilimin tekrar canlanmasına neden oldu[61].

İngiltere'den sonra pakta sırasıyla Pakistan (23 Eylül 1955) ve İran (3 Kasım 1955) katıldı. Ancak Pakistan ve İran'ın pakta giriş kararı paktın gitgide ivme kaybettiği yönündeki endişelere son vermedi; çünkü pakt Irak dışındaki Arap devletlerinin desteğini almayı başaramamıştı. Bu nedenle Ürdün ve Lübnan'ın katılımıyla paktın güneye doğru genişletilmesine büyük önem verildi. Batı özellikle de İngiltere yanlısı tavırları nedeniyle Arap devletleri arasında Irak'ın yanı sıra Ürdün, pakt üyeliği için en ümit vadeden aday olarak görünüyordu. Türkiye Ürdün gibi diğer bazı bölge ülkelerinin pakta katılması için bu ülkelere baskı yapılmasını istiyordu. Amerika, Türkiye'nin bu politikasının gerçekte ters tepeceğini ve Arap dünyasında büyük bir muhalefet yaratacağını düşünüyordu. O sırada Arap-İsrail meselesinin içinde bulunduğu nazik durum yüzünden Amerika, İsrail'le sınırı olan hiçbir Arap ülkesinin Bağdat Paktına katılmasını istemiyordu. O sırada Washington ve Londra'nın isteyeceği belki de en son şey, Arap dünyasında zaten mevcut olan Batı karşıtlığının daha da artmasıydı. Zira, o sıralarda Arap-İsrail çatışmasına bir son vermek amacıyla *Alpha* adlı bir projeyi uygulamaya koymuştu. Bu projenin başarısı için şöyle ya da böyle Arapların özellikle de Nasır'ın desteğine ihtiyaçları vardı[62].

Amerika'nın Ürdün'ün pakta erken üyeliğine karşı olduğunu bilen Türkiye İngiltere'ye yöneldi. 21–22 Kasım 1955'de Bağdat'ta paktın ilk Bakanlar Konseyi toplantısında Başbakan Menderes, İngiliz Dışişleri Bakanı Harold Macmillan'la Ürdün'ün üyeliği meselesini görüştü. Kısa bir süre sonra Menderes'in uyarılarının İngiltere'nin Ürdün'ün pakta katılımına yönelik tutumunda

60 Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, İstanbul, 1997, s. 130, 143.

61 Sever, a.g.e., s. 127, 129, 130, 137, 140.

62 Sever, a.g.e., s. 141, 144, 149-156.

kayda değer bir etki yaptığı ortaya çıktı. Pakt İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunun temel taşlarından biriydi; bu yüzden Ürdün'ün ve ardından Lübnan'ın katılımlarının sağlanmasıyla Mısır-Çek silah anlaşmasının pakt üzerindeki olumsuz etkileri de belki hafifletilebilirdi. Bu nedenle İngiltere, Aralık ayında Ürdün Hükümetinin pakta katılımını hızlandırmak amacıyla önemli miktarda yardım sunmakla görevli olarak İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir G. Templer'i Amman'a gönderdi. Ancak Amerika Templer heyetine karşı çıkarak, İngiltere'nin böyle bir girişimde bulunmadan önce Arap-İsrail sorununun çözülmesi gerektiğini ileri sürdü[63].

Türkiye ve İngiltere'nin beklentilerinin aksine Ürdün'e gönderilen Templer heyeti ülkede ters tepki yarattı. Mısır'ın Templer heyetine karşı yürüttüğü düşmanca propagandanın sonucunda ülkede önemli sayıda isyanlar patlak verdi. Ülkedeki huzursuzluk yüzünden Ürdün'de mevcut hükümet yerini Mısır yanlısı bir hükümete bırakmak zorunda kaldı Ayrıca Kral Hüseyin, 35 yıllık mevcudiyeti ile Ürdün'deki İngiliz nüfuzunun bir simgesi olan, Arap gücünün İngiliz komutanı Glubb Paşa'yı görevden almak zorunda kaldı. Ülkede gittikçe artan gerilim Ürdün'ün Bağdat Paktı'na katılımını imkansız hale getirdi[64].

Ürdün örneği, Bağdat Paktı'na yeni üyeler kazandırmak suretiyle bölgede Batı'nın durumunu güçlendirmenin zor bir iş olduğunu göstermiş oldu. Bu arada Asuan Barajı'nı finanse etme önerisi de Batı'nın bölgedeki konumunu güçlendirmekte pek etkili olmamıştı. Bu teklife rağmen Nasır'ın Bağdat Paktı'na yönelik düşmanca kampanyası devam etti. Ayrıca öneri Nasır'ın Sovyet Bloğu'yla ilişkilerine de son vermesini sağlayamamıştı. Nasır, Asuan Barajı'nı daha iyi finanse etmek için Moskova ile görüşmelerini devam ettirdi. Nasır, Mayıs 1956'da Çin'le diplomatik ilişkiler kurma kararıyla Batı'nın beklentilerine adeta son darbeyi vurmuş oldu. Bu gelişme Amerika ve İngiltere'nin Asuan Barajı'nı finanse etme konusundaki tereddütlerini iyice artırdı ve 20 Temmuz 1956'da Washington ve Londra barajı finanse etmekten vazgeçti. Amerika ve İngiltere'nin barajla ilgili tekliflerini geri çektiklerini açıkladıklarında, Nasır, buna 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmek suretiyle sert bir yanıt verecek ve böylece Süveyş Krizi olarak anılan bir dünya krizine yol açacaktı[65].

Bir tarafta Süveyş Krizi'ne çözüm bulma çabaları devam ederken, diğer tarafta İngiltere diplomatik girişimlerin başarısızlığa uğraması durumunda son çare olarak güç kullanmak üzere askeri planlar da yapıyordu. İngiltere krizi diplo-

---

63 Harold Macmillan, *Tides of Fortune 1945-55*, London, Macmillan, 1969, s. 654; FO 371/115532, British Embassy, Baghdad to FO, 23 November 1955. FRUS, 1955-57, Vol. XIV, Arab-İsraeli Dispute, 1955, s. 542-543.

64 Michael B. Oren, "A Winter of Discontent: Britain's Crisis in Jordan, December 1955-March 1956", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 22, 1990, s. 175-180.

65 Sever, a.g.e., s. 155.

matik kanallardan çözmek için son bir adım atarak Ekim 1956'da BM Güvenlik Konseyine başvurdu. Ancak bu arada İngiltere ve Fransa, İsrail ile birlikte gizli bir anlaşmaya varmak suretiyle askeri planlar yapıyorlardı. Nasır'a karşı planlanan askeri harekâtta tümüyle saldırgan görünmemek için İngiltere ve Fransa İsrail'in Mısır'a saldırısını bahane ederek kanala müdahale etmeye karar verdiler. Buna göre İsrail Mısır'a saldıracak, bu da İngiltere'ye İsrail ve Mısır arasında patlak veren çatışmaya son vermek bahanesiyle, kanala askeri bir müdahalede bulunma fırsatı verecekti. Bu gizli plan gereği, İsrail 26 Ekim 1956'da Mısır topraklarına bir saldırı başlattı. İngiltere ve Fransa olaydan habersizmişçesine İsrail ve Mısır'a bir ültimatom vererek her iki tarafın da kanaldan 10 mil geri çekilmelerini istediler. Bunu takiben de kanalı korumak adına, kanal bölgesindeki önemli bölgeleri işgal etmeye başladılar. Bütün planlarına rağmen sonuçta ne İngiltere ne de Fransa uluslar arası kamuoyu tarafından saldırgan olarak kınanmaktan kurtulamadılar. İngiltere'nin en yakın müttefiki olan Amerika, büyük bir sürpriz yaparak, Sovyetler Birliği ile birlikte İngiltere'yi ateşkes ilan etmeye ve kanaldan çekilmeye zorladı. Bu baskı sonucu İngiltere 6 Kasım 1956'da ateşkes ilan etti[66]. II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş çerçevesinde İngiltere Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak için bir taraftan Sovyetler Birliği ile mücadele ederken diğer taraftan müttefiki olan ABD ile de bölge üzerinde bir hegemonya mücadelesi yaşamıştır. Ve İngiltere Süveyş Krizi ile sadece savaşı değil Ortadoğu'daki hegemonyasını da kaybetmiştir.

Süveyş Krizi'nden Bağdat Paktı oldukça kötü etkilendi. Paktı krizin olumsuz etkisinden kurtarmak amacıyla dört bölgesel üye, Irak, Türkiye, İran ve Pakistan, 5–8 Kasım tarihleri arasında Tahran'da İngiltere'nin katılmadığı olağanüstü bir toplantı yaptılar. Tahran'da Irak Başbakanı Nuri Said, İngiltere'nin Mısır'a saldırısı nedeniyle ülkesinde meydana gelen protestolardan dolayı oldukça gergindi. İngiltere ile ittifakı yüzünden, ülkesini Arap dünyasından dışlanmış hissediyordu. Özellikle bu çerçevede İngiltere ve İsrail arasında Süveyş Krizi öncesinde yapılan gizli anlaşmayla ilgili söylentiler Irak'ta ciddi huzursuzluklara yol açarak; bu ülkenin Bağdat Paktı ile olan ilişkisini tehlikeye soktu. Bu arada halk ve muhalefet grupları arasında Mısır'a karşı artan sempati ve ülkede yoğunlaşan ayaklanmalar yüzünden Nuri Said'in ülkedeki durumu da tehlikeye girmişti. Bu nedenle Nuri Said, İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan çekilmesinin sadece ülkesinin değil, bütün pakt üyelerinin çıkarına olacağını söyledi. Ancak, Tahran toplantısında bu konuda resmi bir talepte bulunmaktan Türkiye ve İran tarafından vazgeçirildi. Menderes, Nuri Said'in endişelerini gidermede öncü oldu; ve aynı zamanda da İran Şahı ile birlikte İngiltere'yi pakttan ihraç etme fikrine karşı çıktı[67].

---

66 Sever, a.g.e., s. 162-165. Süveyş Krizi konusunda daha geniş bilgi için bkz. Keith Kyle, *Suez*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1992.

67 FO 371/130174, Bowker to Lloyd, Turkey: Annual Review for 1956, 31 January 1957.

Tahran toplantısının hemen ardından İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesinin istenmesi Irak'ta yaşanan karmaşaya son vermedi. Tahran toplantısından kısa bir süre sonra, 9 Kasım 1956'da Nuri Said, Bağdat Paktı toplantılarının dört Müslüman devletle sınırlandırılması gerektiğini savunan bir hükümet kararını kamuoyuna açıklamak zorunda kaldı. Paktın diğer üyeleri bu açıklamayı Nuri Said'in içinde bulunduğu çaresizliğin bir yansıması olarak yorumladı. İngiltere'de Nuri Said'in bu kararının politikalarındaki temel değişiklikten değil, ülkesindeki gerginliği yatıştırmaktaki çaresizliğinden kaynaklandığının farkında idi. Bu yüzden İngiltere Nuri Said'in kararını anlayışla karşıladı. Ancak Türkiye, İran ve Pakistan Nuri Said'i daha ileri gitmekten alıkoymak, Irak'ın pakta üyeliğinin devamını sağlamak ve de Nuri Said'in iktidarının sürekliliğini garantiye almak amacıyla 17-23 Kasım tarihleri arasında Bağdat'ta bir araya geldiler. Bağdat'taki toplantı başladığında Nuri Said panik içindeydi. Ancak başta Menderes olmak üzere toplantıya katılan bütün liderler Nuri Said'e Irak'taki olaylar karşısında güçlü olması için destek verdiler. Özellikle Menderes, Irak'ın pakta üyeliğinin devamını sağlamak konusunda dikkate değer bir rol üstlendi. Ayrıca Nuri Said'in iktidarda kalmasını sağlamak için elinden geleni de yaptı. Bu bağlamda, Menderes Irak Veliahdı ile görüşerek Nuri Said'in iktidarının sürmesinin önemini dile getirdi. Menderes'in paktı ve Nuri Said iktidarının devamını sağlama yönündeki çabaları İngiltere'nin politikalarıyla aynı çizgideydi. Her ne kadar İngiltere Bağdat toplantısına katılmasa da paktın diğer üyelerine, Nuri Said'i pakta desteğini sürdürmeye ikna etmek için ellerinden gelen her şeyi yapmalarını tavsiye etmişti. Bağdat toplantısı, Irak'ın pakt üyeliğini ve Nuri Said'in Irak'taki konumunu kısa vade içinde de olsa güvence altına almak suretiyle başarılı bir şekilde sonuçlandı[68].

Fakat toplantıya katılan diğer üyeler paktın geleceğini garantiye alabilmek için Irak'ın üyeliğinin devamının yeterli olmayacağının da farkındaydılar. Bu bağlamda, Süveyş Krizi'nden sonra Türkiye ve İngiltere dahil bütün Bağdat Paktı devletleri bölgede oluştuğuna inanılan güvenlik boşluğunu doldurmak için Amerika'ya sürekli baskı yaparken Amerikan yönetimi de bu soruna tarafları memnun edecek bir çözüm aramakla meşguldü. Amerikan yönetimi, bölgede oluşan güvenlik boşluğunu pakta katılarak doldurma yerine Eisenhower Doktrini ile doldurma yoluna gitti. 5 Ocak 1957'de Başkan Eisenhower Kongre'den Ortadoğu'da *"(kendisinin) dileyen her ulusla askeri yardımlaşma ve işbirliği programları, uluslar arası komünizmin kontrolündeki herhangi bir ulustan gelecek silahlı saldırı karşısında istendiği taktirde Birleşik Devletlerin askeri yardımını da içerecek türde programlar oluşturmakta yetkilendirilmesini"* istedi[69].

---

68 FO 371/121223, Wright to FO 21 November 1956; FO 371/121647, Bowker to FO, 17 November 1956.

69 FRUS, 1955-57, Vol. XII, s. 334, 399-400; Dwight Eisenhower, *Waging Peace-The White House Years 1956-58*, London, William Heineman, 1966, s. 180.

Ancak Bağdat Paktı üyeleri Eisenhower Doktrini çerçevesinde sağlanan Amerikan desteğine rağmen, bölgedeki Batı yanlısı rejimlerin geleceği hakkında oldukça endişeliydi. Pakt üyeleri Lübnan, Ürdün yada Irak gibi Batı yanlısı rejimlerin komünizmin etkisine girmelerinden endişe ediyor; bu yüzden de politikalarını her ne pahasına olursa olsun bu rejimleri güçlendirme ve korumaya yönlendiriyorlardı. Nitekim duyulan bu endişeleri güçlendirecek mahiyette bölgede yeni bir gelişme ortaya çıktı. 1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adıyla anılacak olan bir birlik kuruldu. BAC'ın başkanlığını üstlenerek, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplayan Nasır, Suriye'nin tüm siyasi hayatına hükmedecek bir duruma geldi ve Suriye'deki tüm siyasi partileri feshetti[70].

Bu yeni oluşumun Ortadoğu'da yaratabileceği olası olumsuz sonuçlarını bertaraf etmek için Ürdün ve Irak kendi aralarında bir birlik kurmaya karar verdiler. Bu fikrin ardındaki itici güç, BAC'ın karşısında Irak'ın desteğini kazanmayı arzulayan Ürdün'dü. Ancak Ürdün'ün askeri ve ekonomik açıdan söz konusu birliğe yapacağı katkının sınırlı olacağı düşünüldüğünde, böylesine bir birlik kurma fikri Irak için ilk bakışta hiç de çekici değildi. Ancak Irak Hükümeti, Ürdün'ü Nasır'ın etkili propaganda kampanyası karşısında yalnız bırakmamak ve bölgede BAC'ı dengelemek için bu ülke ile 14 Şubat 1958'de bir federasyon kurmaya karar verdi. Irak-Ürdün federasyonunun başına Irak Kralı Faysal geçecek ve iki ülke federasyon çerçevesinde savunma, dış politika, eğitim ve gümrük konularında koordinasyon içinde çalışacaklar, ancak ayrı birer devlet olarak egemenliklerini koruyacaklardı[71].

Alınan bütün önlemlere rağmen 14 Temmuz 1958'de Irak'ta kendilerini Bağımsız Subaylar olarak adlandıran bir grup asker General Kasım liderliğinde iktidara el koyarak Başbakan Nuri Said ile Kral Faysal'ı öldürdüler. Bu darbe Batılı müttefikleri gibi Bağdat Paktı üyeleri için de büyük bir şok oldu. Bunun yanı sıra darbe, Bağdat Paktı'nın geleceğini de riske soktu, zira Irak'ın darbeden sonra pakttan ayrılması gün meselesiydi. Pakta daha fazla Arap devletini çekmek için yıllarını harcayan Türk Hükümeti için bu ayrılık, paktın tek Arap üyesinin kaybedilmesi anlamına geliyordu ki, bu da pakt için oldukça kaygı verici bir gelişmeydi. Ayrıca, kişisel açıdan bakıldığında, Türk liderleri için Nuri Said ve Kral Faysal'ın trajik akıbetini kabullenmek oldukça zordu; çünkü Bağdat Paktı'nın kurulma aşamasından darbenin gerçekleştiği güne kadar iki ülke liderleri gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretlerle çok yakın ve özel bir ilişki kurmuşlardı[72].

---

70 BAC hakkında daha fazla bilgi için bkz., George Lenczowski, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington DC, Institute for Public Research, 1972, s. 59-60.

71 Benjamin Shwadran, "Union of Jordan with Irak and Recoil", *Middle Eastern Affairs*, Vol. IX, 1958, s. 379; Sever, a.g.e., s. 207-208.

72 Sever, a.g.e., s. 209-210.

Darbenin hemen ardından Washington ve Londra'ya Türk Hükümetinin Irak'a müdahale etmeye niyetli olduğu yolunda endişe verici mesajlar ulaşmıştı. Hem İngiltere Başbakanı Macmillan hem de ABD Başkanı Eisenhower yayınladıkları anılarında Menderes Hükümetinin Irak'a gerekirse askeri yollardan müdahale etmeye kararlı olduğunu gösteren raporlardan söz etmişlerdir[73].

Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinin yükseldiği bir dönemde Batı ile açıkça işbirliği yapmak, bir Arap ülkesi olan Irak için hiç de kolay değildi. Özellikle de Süveyş Krizi'nden sonra önemli riskler almaksızın bölgede Batı yanlısı politikalar izlemek Irak yönetimi için daha da zor olacaktı. Irak'ta darbe olduğunda Türk liderleri, Pakistan Cumhurbaşkanı ve İran Şahı Bağdat Paktı'nın 14–19 Temmuz 1958 tarihlerinde Türkiye'de yapılması planlanan toplantı öncesinde havaalanında Kral Faysal ile Başbakan Nuri Said'i bekliyorlardı. Bu bekleyiş sonucunda darbeyi ve Kral Faysal ile Başbakan Nuri Said'in öldürülmüş olduğunu öğrenmek bütün üye ülke liderlerini şok etti. Bunun üzerine pakt üyeleri Ankara'da konuya ilişkin görüşmeler yaptıktan sonra, Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi'nin 27-28 Temmuz 1958'de Londra'da yapılacak olan toplantısına katılmak üzere İngiltere'ye gittiler. Londra'da yapılan toplantıda mesele görüşüldükten sonra, pakt üyeleri 31 Temmuz 1958'de yeni Irak rejimini isteksizce de olsa tanımak zorunda kaldılar[74].

Sonunda beklenen oldu ve yeni Irak yönetimi 24 Mart 1959'da Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekildiğini açıkladı. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesi diğer pakt üyelerinin bölgedeki politikalarına ciddi bir darbe vurdu. Dolayısıyla, pakt üyelerinin uzunca bir süredir Bağdat Paktı'nın başarısı için sürdürdüğü kampanya başarısızlığa uğramış oldu. Pakt, yeni bir isim verilerek başka bir formda canlandırılmaya çalışıldı ve buna bağlı olarak Batı'nın desteğiyle Türkiye, İran ve Pakistan arasında Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) adıyla yeni bir savunma organizasyonu kurulduysa da, Bağdat Paktı gibi CENTO da Arap devletlerinin katılımının olmaması sebebiyle Ortadoğu savunması için başarılı bir örgüt olma işlevini yerine getiremedi[75].

Sonuç olarak bu tarihi sürece baktığımızda Irak'ın bugün de tıpkı 1950'lerde olduğu gibi Amerika ve İngiltere için önem taşıdığını görüyoruz. Bu iki ülkenin bölgeye yönelik geliştirdikleri projeler (örneğin Genişletilmiş Ortadoğu Projesi-GOP) çerçevesinde Irak'ın orta ve uzun vadede alacağı şekil de daha net olarak ortaya çıkacaktır. Aslında orta ve uzun vadede Irak'ın alacağı şekil değil, Türkiye'nin alacağı şekil ortaya çıkacaktır. Bu projelerin diğer bölge ülkeleri tarafından özellikle de Türkiye tarafından algılanış biçimine göre

---

73 Eisenhower, a.g.e., s. 277; Harold Macmillan, *Riding the Storm, 1956-1959*, London, Macmillan, 1971, s. 522.

74 FO 371/134216, Bowker (Ankara) to FO, 30 July 1958; Sever, a.g.e., s. 212, 217.

75 Cihat Göktepe, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959-1965*, London, Frank Cass, 2003, s. 26-54.

Irak'la birlikte diğer bölge ülkelerinin de durumu şekillenecektir. Fakat Irak'ta orta ve uzun vadede isteyerek yada istemeyerek düzenin sağlanamayacağı, özellikle de kuzeyine göre güneyinde kargaşanın devam edeceği anlaşılmaktadır. Bölgede ortaya çıkacak yeni dengelere göre Irak'ın bölünebileceği; Musul, Bağdat ve Basra merkezli yeni oluşumların ortaya çıkabileceği ihtimali her zaman var olacaktır. Amerika ve İngiltere'nin bugün Ortadoğu'da uyguladıkları ve planladıkları projelere baktığımızda 1950'li yıllarda bölgede uyguladıkları politikalarla benzerlik taşıdığı görülmektedir. 1950'lerde komünizm tehlikesi görüntüsü arkasında İngiltere ve Amerika'nın bölgedeki çıkarları söz konusuydu; bugün ise terör görüntüsü arkasında yine aynı çıkarların söz konusu olduğunu görüyoruz. 1950'lerde bölge ülkelerinin askeri ve ekonomik olarak desteklenmesi çerçevesinde bu ülkelerin Batı'lı ülkelerle adı geçen alanlarda işbirliği yapmaları ve pazar oluşturmaları öngörülmekteydi. Fakat bu projelerde bölge ülkelerine yönelik bir demokratikleşme programı öngörülmemişti. Aksine bölge ülkelerindeki statükonun devam ettirilmesi istenmişti. Bugün ise, Amerika ve İngiltere'nin bölgeye yönelik geliştirdiği projelere (özellikle Genişletilmiş Ortadoğu Projesine) baktığımızda tıpkı 1950'lerde öngörüldüğü gibi bölge ülkeleri arasında NATO modelinde bir askeri örgütlenmenin yanında, ortak pazar biçiminde bir ekonomik örgütlenmenin de öngörüldüğü, fakat bunların dışında 1950'lerde öngörülmeyen demokratikleşme hareketlerini de içerdiğini görüyoruz. Yani GOP çerçevesinde bölge ülkelerinin siyasi yapılarına da müdahale edileceği anlaşılmaktadır. Bütün bu gelişmelerden Irak da payına düşeni alacaktır. Fakat burada önemli olan Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarıdır. Hatta bunun da ötesinde, Türkiye'nin kendi sınırları içerisinde çıkabilecek yeni durumların bölgedeki çıkarlarından daha da önemli hale gelip gelmeyeceğidir. Yine 1950'li yıllara baktığımızda Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında (özellikle savunma alanında) tamamen Amerika ve İngiltere ile birlikte hareket ettiğini görüyoruz. Fakat bu politikalarında pek başarılı olduğu söylenemez. Bugün yine Amerika ve İngiltere ile birlikte (özellikle Genişletilmiş Ortadoğu Projesi çerçevesinde) hareket etmesinin kendisine neler sağlayacağı veya neler kaybettirebileceğini çok iyi hesaplaması gerekmektedir. Bu bağlamda bugün Türkiye bir yol ayrımındadır. Ya GOP projesinde yer alıp Amerika ile birlikte hareket edecektir yada mevcut durumunu muhafaza edecektir. Bu orta ve uzun vadede ne Irak ne de Genişletilmiş Ortadoğu Projesi meselesidir, bu orta ve uzun vadede Türkiye'nin *Büyük Türkiye* mi yoksa *Küçük Türkiye* mi olup olmayacağı meselesidir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

İngiliz Arşivi

Public Record Office (PRO),(yeni adı National Archives) Kew, London, UK.

Cabinet Office: CAB 21, 66, 128, 129, 130

Prime Minister's Office: PREM 8, 11

Foreign Office: FO 195, 371, 800

Defense Ministry: DEFE 4, 5, 6, 7, 11

Air Ministry: AIR 8, 20.

Amerikan Arşivi

National Archives and Record Administration, Washington D.C., USA.

Diplomatic and Military Branch: State Department Central Decimal Files: RG 59; Embassy and Consular Files: RG 84; Records of the Joint Chiefs of Staff: RG 218; Records of the National Security Council: RG 273; Secretary of Defense Files: RG 330.

Near Eastern Affairs (NEA) Files: Lot 59 D 518; Lot 59 D 582; Lot 59 D 600. Lot Files: (Greece, Turkey and Iran (GTI) Files. Lot 58 D 610; Lot 61 D 12; Lot 61 D 43; Lot 61 D 96.

Dwight D. Eisenhower Presidential Library, Abilene, Kansas, USA.:

Dwight D. Eisenhower Papers (Ann Whitman File): Cabinet Series; Diary Series; Dulles-Herter Series; International Series; International Meetings Series; National Security Council Series. Dwight D. Eisenhower Papers (White House Central File): Confidential File; General File; Official File.

Seeley G. Mudd Manuscript Library, Princeton University, Princeton, New Jersey, USA.: John Foster Dulles Papers; John Foster Dulles Oral History Collection.

Kitaplar

Acheson, Dean, *Present at the Creation: My Years in the State Department*, London, 1969.

Aronson, Geoffrey, *From Sideshow To Center Stage: U. S. Policy Toward Egypt 1946-1956*, Boulder, Colorado, 1986.

Bağcı, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara, 1990.

Behramoğlu, Namık, *Türk-Amerikan İlişkileri-Demokrat Parti Dönemi*, İstanbul, 1973.

Bryson, Thomas A., *American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975: A Survey*, Metuchen, N.J., 1977.

Bullock, Alan, *Ernest Bevin-Foreign Secretary 1945-51*, Oxford, 1985.

Campell, John C., *Defence of the Middle East: Problems of American Policy*, New York, 1958.

Carlyle, Margaret (ed.), *Documents on International Affairs, 1949-1950*, London, 1953.

Darwin, John, *Britain and Decolonisation: The Retreat from Empire in the Post-War World*, London, 1988.

Deighton, Ann (ed.), *Britain and the First Cold War*, London, 1990.

Devereux, David R., *The Formulation of British Defence Policy Towards the Middle East, 1948-56*, London, 1990.

Dikerdem, Mahmut, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, 1990.

Dockrill, Michael, *The Cold War, 1945-1963*, London, 1988.

Donovan, Robert J., *The Presidency of Harry S. Truman: The Tumultuous Years, 1949-1953*, New York, 1982.

Eden, Sir Anthony, *Full Circle*, London, 1960.

Eisenhower, Dwight D., The White House Years: Mandate for Change, 1953-1956, London, 1963.

Eisenhower, Dwight D., *The White House Years: Waging Peace, 1956-58*, London, 1966.

Foreign Relations Of The United States (Frus) Series, 1947-1958.

Göktepe, Cihat, *British Foreign Policy Towards Turkey, 1959-1965*, London, Frank Cass, 2003.

Hahn, Peter L., *The United States, Great Britain and Egypt, 1945-1956*, London, 1991.

Heikal, Mohammed H., *Nasser: The Cairo Documents*, New York, 1973.

Hogan, Michael J., *The Marshall Plan: Amerika, Britain and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge, 1987.

Hurewitz, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record, 1914-1956*, Vol. II, Princeton, 1956.

Kennan, George F., *Memoirs, 1925-1950*, Toronto, 1967.

Khalidi, Rashid (ed.), *The Origin of Arab Nationalism*, New York, 1991.

Kuniholm, Bruce R., *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton, 1980.

Kuniholm, Bruce R., *The Near East Connection, Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe 1946-52*, Massachusetts, 1984.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara, 1972.

Kyle, Keith, *Suez*, London, 1992.

Lacey, Michael J.(ed.), *The Truman Presidency*, Cambridge, 1989.

Lenczowski, George, *The Middle East in World Affairs*, 4th edn. London, 1980.

Lenczowski, George, *Soviet Advances in the Middle East*, Washington DC, 1972.

Louis, Wm. Roger and BULL, Hedley (eds.), *The Special Relationship: Anglo-American Relations since 1945*, New York, 1986.

Louis, Wm. Roger, *The British Empire in the Middle East, 1945-1951*, Oxford, 1984.

Lucas, W. Scott, *Divided We Stand: Britain, the US and the Suez Crisis*, London, 1991.

Macmillan, Harold, *Ties of Fortune, 1945-55*, London, Macmillan, 1969.

Macmillan, Harold, *Riding the Storm, 1956-1959*, London: Macmillan, 1971.

Marr, Phebe, *The Modern History of Iraq*, Oxford, 1985.

Mcghee, George, *Envoy to the Middle World*, New York, 1983.

Mcghee, George, *The US-Turkish-NATO-Middle East Connection*, London, 1990.

Northedge, F. S., *Descent from Power: British Foreign Policy, 1945-1973*, London, 1974.

Poole, Walter S., *The History of the Joint Chiefs of Staff: The Joint Chiefs of Staff and National Policy, Vol. IV, 1950-52*, Washington, 1980.

Ramazani, Rouhollah, *Iran's Foreign Policy, 1941-1973*, Chalottesville, 1975.

Reynolds, David, *Britannia Overruled: British Policy and World Power in the Twentieth Century*, London, 1991.

Sayed-Ahmed, Muhammad Abd el-Wahab, *Nasser and American Foreign Policy, 1952-1956*, London, 1989.

Seale, Patrick, *The Struggle for Syria: A Study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, 2nd edn. London, 1986.

Sever, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, İstanbul, 1997.

Sluglett, Marion Farouk and Peter SLUGLETT, *Iraq since 1958*, London, 1987.

Smith, Joseph (ed.), *The Origins of NATO*, Exeter, 1990.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Uluslar arası Siyasal Bağıtları*, Cilt II, 1945-90, Ankara, 1991.

Yapp, M. E., *The Near East Since the First World War*, London, 1996.

Yeşilbursa, Behçet K., *The Baghdad Pact: Anglo-American defence policies in the Middle East, 1950-1959*, London, Frank Cass, 2005.

Yeşilbursa, Behçet K., *İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye, 1950-1954*, Ankara, 2000.

Young, John W., *Cold War and Detente, 1941-1991*, London, 1993.

Young, John W. (ed.), *The Foreign Policy of Churchill's Peacetime Administration 1951-1955*, Leicester, 1988.

Zametica, John (ed.), *British Officials and British Foreign Policy, 1945-50*, Leicester, 1990.

Makaleler

Ashton, Nigel John, "The hijacking of a pact: the formation of the Baghdad Pact and Anglo-American tensions in the Middle East, 1955-1958", *Review of International Studies*, Vol. 19, (April 1993).

Brands, H. W., "India and Pakistan in American Strategic Planning, 1947-54: The Commonwealth as Collaborator", *Journal of Imperial and Commonwealth History*, Vol. 15, No. 1, (October 1986).

Brands, H. W., "The Cairo-Tehran Connection in Anglo-Amerikan Rivalry in the Middle East, 1951-1953", *The International History Review*, Vol. XI, 1989.

Hahn, Peter L., "Containment and Egyptian Nationalism: The Unsuccessful Effort to Establish the Middle East Command, 1950-53", *Diplomatic History*, Vol. II, No. 1, (Winter 1987).

Jalal, Ayesha, "Towards the Baghdad Pact: South Asia and Middle East Defence in the Cold War, 1947-1955", *The International History Review*, Vol. XI, 1989.

Jasse, Richard L., "The Baghdad Pact: Cold war or Colonialism?", *Middle Eastern Studies*, Vol. 27, No. 1, (January 1991).

Leffler, Melvyn P., "Strategy, Diplomacy and the Cold War: The United States, Turkey and NATO, 1945-1952", *Journal of American History*, 71, (March 1985).

Morsy, Laila Amin, "The Role of the United States in the Anglo-Egyptian Agreement of 1954", *Middle Eastern Studies*, Vol. 29, No. 3, (July 1993).

Oren, Michael B., "A Winter of Discontent: Britain's Crisis in Jordan, December 1955-March 1956", *International Journal of the Middle East Studies*, Vol. 22, 1990.

Shawadran, Benjamin, "Union of Jordan with Iraq and Recoil", *Middle Eastern Affairs*, Vol. IX, 1958.

Slonim, Shlomo, "Origin of the 1950 Tripartite Declaration on the Middle East", *Middle Eastern Studies*, Vol. 23, (April 1987).

Soysal, İsmail, "The 1955 Baghdad Pact", *Studies in Turkish Arab Relations*, Annual, No. 5,1990.

Yeşilbursa, Behçet K., "Turkey's Participation in the Middle East Command and its Admission to NATO, 1950-52", *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, (October 1999).

Yeşilbursa, Behçet K., "The American Concept of the Northern Tier Defence Project and the Signing of the Turco-Pakistani Agreement, 1953-54", *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 3, (July 2001).

Yeşilbursa, Behçet K., "Britain's Post-War Defence Policy in the Middle East and Its Impact on Turkey, 1945-50", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XV, Sayı: 45, (Kasım 1999).

Tezler

Al-WINDAWI, Mouayad Ibrahim, *Anglo-Iraqi Relations, 1945-1958*, (Ph.D. Thesis, University of Reading, 1989).

Yeşilbursa, Behçet K., *The Baghdad Pact and Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1955-1959*, (Ph. D. Thesis, University of Manchester, 1996).